

2025 - № 2 (22)

БЕЛАРУСКІ НАСТАЎНІК

Бел астру Кі

настаўнік

„Беларускі настаўнік” гэта адукацыйны дапаможнік перш-наперш настаўнікам беларускай мовы ў польскіх школах. Але не толькі. Хочам, каб наш часопіс дапамагаў усім зацікаўленым беларускай адукацыяй, напрыклад, гісторыкам і географам, якія ўводзяць на ўроках элементы навучання гісторыі і геаграфіі Беларусі, але таксама Падляшша. Каб пашыраў сярод настаўнікаў веды пра Беларусь і азнаямляў з новымі метадамі навучання. Хочам, каб гэта была таксама настаўніцкая платформа абмену меркаваннямі, праблемамі, досведам.

Часопіс задуманы Аб'яднаннем у карысць дзяцей і моладзі, якія вывучаюць беларускую мову АБ-БА. Яго ідэя ўзнікла ў час працы над „Стратэгіяй развіцця асветы беларускай нацыянальнай меншасці ў Польшчы”.

„Беларускі настаўнік” выходзіць раз на паўгода. Запрашаем да супрацоўніцтва. Калі маеце цікавыя сцэнарыі ўрокаў або пазайрочных заняткаў, урачыстых лінеек, школьных мерапрыемстваў, экскурсій, тэатральных спектакляў, калі ў Вас ёсць цікавыя гульні і дыдактычныя матэрыялы, прапануйце іх, з дапамогай нашага часопіса, іншым. Калі ў Вас узніклі пытанні, звязаныя з навучаннем беларускай мове, пішыце.

Матэрыялы і пытанні дасылайце на наш электронны адрас ab_ba@poczta.onet.eu. Часопіс „Беларускі настаўнік” даступны ў Вашых школах і на нашым сайце www.ab-ba.com.pl.

Ад рэдактара

Чым даўжэй жыву, тым усё больш цаню не аднаразовыя акцыі, нават высакародныя ці па-мастацку якасныя, а доўгатэрміновую працу. Умоўна кажучы: не спрынт, а марафон, не ўспыльчывы артызм, а саліднае рамяство. Думаю, большасць настаўнікаў сузірае свет у падобны спосаб, бо ў гэтай прафесіі відаць як на далоні, што каб нечага дабіцца, патрэбныя гады працы.

Так як робіць Ганна Кандрацюк, якая трыццаць гадоў арганізуе журналісцкія майстар-класы для вучняў Сустрэчы «Зоркі». Цяжка мне сказаць, ці яна на іх больш журналістка, ці больш настаўніца. Пэўна адно і другое. Як і тое, што праз яе рукі прайшлі сотні маладых людзей, для вялікай часткі якіх гэты досвед застаецца важным і сёння, нават калі яны робяць кар’еры ў зусім іншых сферах. Горача рэкамендую нашу размову з рэдактаркай «Зоркі» не толькі пра гэтыя сустрэчы, але і пра яе дарогу ў журналістыку і да літаратурных узнагарод.

Сваім багатым педагагічным досведам амаль у кожным «Беларускім настаўніку» дзеліцца Аліна Ваўранюк. У гэтым нумары прапануе практыкаванні і гульні, якія дапамагаюць вучням засвоіць новыя літары. А таксама падборку творчасці «белавежцаў», якую можна скарыстаць на школьных урачыстасцях. Апісвае таксама новы дапаможнік для навучання беларускай мовы «Зубраня», які выдаў Цэнтр беларускай культуры ў Беластоку.

А на канец, каб не было, што я не цаню мастацтва, прапаную пару рэфлексіяў пра высокамастацкае слова — кніжку Наталькі Сушчынскай «Выгода». Кніжку, пра якую — на маю думку — будзе голасна ў 2026 годзе.

Мікола ВАЎРАНЮК

Я шчасліва, бо працую для сваіх людзей

Мікола ВАЎРАНЮК

Размова з **Ганнай Кандрацюк-Свярубскай.**

— Гандзю, давай панаракаем на моладзь. Мы ўжо ў такім узросце, што можам.

— Справа ў тым, што мне не хочацца на моладзь наракаць (смах). Яна цікавая свету, крэатыўная, а калі да яе ставішся сур'ёзна і гаворыш пра важныя справы — адкрываецца. Праўда, нашу моладзь не абмінулі сусветныя тэндэнцыі і я бачу розніцу паміж тым, што было трыццаць гадоў таму, калі я пачынала весці «Зорку» і тым, што маем цяпер. Гэта перш-наперш адыход ад культуры слова ў бок культуры карцінкі, паскарэнне і павелічэнне аб'ёму інфармацыі, у моры якой вельмі цяжка адсеяць зерне ад паловы, вылавіць нешта важнае. Ну, але ж не будзем ваяваць з тэхналагічным прагрэсам. Трэба прывыкнуць да таго, што моладзь нічога не зробіць без тэлефона ў руках і навучыцца з тым працаваць.

Другая справа для мяне больш балючая. Беларуская мова зрабілася для моладзі чужой. Раней, калі я гаварыла па-беларуску, то ўсе разумелі. Усе ведалі, што такое «Ніва» і «Зорка», бо настаўнікі працавалі з газетай і не толькі чыталі яе з вучнямі, але і заахвочвалі пісаць тэксты. Усе лічылі вялікім гонарам пабачыць сваё прозвішча ў друку. А сёння вучні пытаюць мяне, ці я з Беларусі. А калі я іх пытаю, дзе выходзіць «Ніва», паціскаюць плячыма і адказваюць пытаннем: у Маскве?

Усё гэта, аднак, не віна моладзі, а абставін, у якіх мы апынуліся. Па-першае, страшэннае спусташэнне ў сістэме навучання зрабіла пандэмія каранавіруса. Разбіла вучнёўскую супольнасць, калектыўнасць, канкурэнтаздольнасць між імі. Па-другое, цяжка ў маладога чалавека абудзіць энтузіязм да беларускай мовы, калі ён не бачыць практычнага яе выкарыстання. Яшчэ ў 1990-ыя гады выпускнікі беларускіх ліцэяў маглі хаця б

паступаць у беларускія вышэйшыя навучальныя ўстановы, а цяпер і гэтага няма.

— Як Ты стала рэдактаркай «Зоркі»?

Спачатку я думала, што буду настаўніцай беларускай мовы, але прыйшлося праверыць сябе ў журналістыцы. Хоць часам бывае цяжка, лічу, што лёс да мяне ўсмінуўся. Мая мама часта мне паўтарала: ты шчаслівая, бо жывеш сярод сваіх людзей і працуеш для іх. А я з такой сям'і, дзе нікому не трэба тлумачыць, што такое Беларусь і хто такія беларусы. Пасля заканчэння беларускае філалогіі Варшаўскага ўніверсітэта я пачала працу ў «Ніве». Гэта быў 1993 год, а праз год каляжанка, якая рэдагавала «Зорку» пайшла ў дэкрэт і прапанавалі мне ўзяцца за старонку для дзяцей. І цягну яе да сёння, хаця я ўжо некалькі разоў прасілася, каб знайшлі мне замену. Аказваецца, аднак, няма людзей, якія б за сімвалічныя грошы вялі яе на адпаведным узроўні.

Малая Аня
(першая справа)
з братам Юркам,
сястрой Марысяй,
мамай і дзедкам
Сцяпанам, 1970 г.

— Ты адразу стала арганізаваць Сустрэчы «Зоркі»?

— Амаль што. Калі я ўзялася за гэта, мне хацелася, каб «Зорка» была інтэрактыўная, каб рэдагаваць яе разам з вучнямі і каб яны не пісалі пад дыктоўку настаўнікаў, а праяўлялі свае здольнасці. Ідэя Сустрэч «Зоркі» з’явілася ў 1995 годзе, пасля выезду групы нашых карэспандэнтаў з прафесарам Лявонам Тарасэвічам на міжнародныя майстар-класы ў Асяродак пагранічча ў Сейны. Пад час сустрэчы беларускія, літоўскія і польскія дзеці будавалі святыню слова. Такі быў энтузіязм, што ў працэс уключыліся і дарослыя, якія нават збудавалі рэальны каркас тае сімвалічнае святыні. І ён не згас пасля вяртання. Каля трыццаці асоб з розных школ сустрэліся ў Меляшках і пад вокам маэстра Лёніка размалявалі ў іконкі вялікі драўляны крыж. Паставілі яго і высвяцілі 28 жніўня, на Успенне Найсвятой Дзевы Марыі, або як у нас кажуць, на Спленне.

— Такія крыжы, наколькі я памятаю, потым з’явіліся ў Пасынках, Відаве, Студзіводах, Белавежы. Але ж вы на гэтых сустрэчах не толькі малявалі крыжы.

— Не. Мы вучыліся журналістыцы, хадзілі па ваколіцы, спатыкаліся, і размаўлялі з мясцовымі жыхарамі, пісалі інтэрв’ю, рэпартажы, фельетоны, апавяданні, вершы. Да нас прыежджалі вядомыя журналісты, пісьменнікі, гісторыкі, культурныя актывісты. Разам з апекунамі мы так арганізавалі час, каб вучні добра гулялі, спявалі, танцавалі, ставілі спектаклі. Я заўсёды старалася запрасіць на Сустрэчы «Зоркі» такіх настаўнікаў, якія маюць дасягненні ў працы з дзецьмі, а прытым стараюцца ўвесь час уводзіць на занятках нешта новае, пазбягаюць руціны. А для саміх удзельнікаў такі выезд быў узнагародай, вылучэннем у асяроддзі. У некаторых школах вучні «забіваліся», каб патрапіць на нашы майстар-класы.

Яны не толькі мацней дакраналіся да беларушчыны, але і ўплывалі потым на свой клас, сваю школу. І тая свядомасць не выветрылася. Памятаю як тыя маладыя людзі, якія прайшлі праз Сустрэчы «Зоркі», з надзеяй глядзелі на новую Беларусь у 2020 годзе. І сёння бывае, што спатыкаю кагосьці, хто робіць кар’еру, працуе ў вялікай карпарацыі, а кажа мне, што гэта былі самыя фэйныя моманты яго дзяцінства. Ну то і я прызнаюся: для мяне Сустрэчы «Зоркі» гэта радасць і гонар, узнагарода за цяжкую працу ў «Ніве».

Студэнтка
беларускай
філалогіі
Варшаўскага
ўніверсітэта

— На Сустрэчы «Зоркі» прыязджаюць тыя, каму хочацца нешта рабіць, так сказаць — эліта. Але ж Тваім абавязкам з самага пачатку было супрацоўніцтва з усімі школамі, дзе навучалася беларуская мова. Наколькі я памятаю, тое супрацоўніцтва не было бяскрыўдным. Ты аднойчы напісала, што адно, чым настаўнікі абменьваюцца на перапынках, то кулінарныя рэцэпты.

— Мая крытыка, парадаксальна, мне дапамагла. Калі я заязджала ў школу, успрымалі мяне сур'ёзна. І адкрыта, думаю, гаварылі пра свае праблемы, пра якія ім не было з кім пагаварыць. Можа каму мая дэманстрацыя беларускасці і не надта падабалася, але раней ці пазней мы знаходзілі паразуменне. З другога боку, я рабіла настаўнікаў беларускай мовы візітнымі картачкамі школы. Яны часта адчувалі сябе мала ўпэўненымі, бо ж выкладаюць неабавязковы прадмет, а тут прыязджае рэдактарка і ідзе менавіта да іх, а не настаўнікаў польскай мовы ці матэматыкі. А потым яшчэ тое ўзмацнялі

журналісты беларускіх рэдакцый радыёвяшчання і тэлебачання. І настаўнікам рабілася прыемна.

— Што было самым цяжкім на працягу тых звыш трыццаці гадоў твайго супрацоўніцтва са школамі?

— Асабіста я вялікіх цяжкасцей не перажывала. Па-мойму, самы цяжкі час для школ — пандэмія каранавіруса. Я ўжо пра гэта казалася, але хачу яшчэ раз падкрэсліць: зачыненыя ў кватэрах дзеці не выпрацоўвалі навыкаў сужыцця ў грамадзе, супрацоўніцтва. Знізіўся ўзровень навучання. А ў нашым выпадку, калі беларуская мова добраахвотная, толькі высокі ўзровень настаўнікаў ды іх непасрэдны кантакт з вучнямі можа прынесці жаданыя вынікі. А якія вынікі дала ўся гэтая адукацыя па тэлефоне, мы пабачылі і на Сустрэчах «Зоркі». Думаю, што гэта таксама паўплывала на тое, што ў школах знізілася зацікаўленасць прадметным конкурсам па беларускай мове. Яшчэ ў дэкламатарскіх конкурсах вучні бяруць удзел масава, але ўжо ў прадметным — не.

У Мінску
ў часы адраджэння

Сустрэча сяброў з ліцэя і ўніверсітэта (злева): Мікола Ваўранюк, Ганна Кандрацюк, Яўген Вапа, Аліцыя Петручук, Валянцін Сельвясюк і Юрка Ляшчынаскі

— **На моладзь не панаракалі, хаця крыху пра яе пагаварылі. Давай цяпер пра Цябе. Ужо ведаю як Ты не стала настаўніцай. А чаму штудзіравала беларускую філалогію? Некаторыя выбіраюць гуманітарны напрамак, каб не здаваць іспыты па матэматыцы.**

— Гэта не мой выпадак. У школе я любіла матэматыку і геаграфію, але і мовы, што тады ў нас значыла: польскую, беларускую і рускую. Я закончыла Пачатковую школу ў Ласінцы, дзе ўсе гаварылі па-беларуску, затым працягвала вучобу ў беларускім ліцэі ў Гайнаўцы. Тады, у першай палове 1980-ых, адчуваўся там моцны нацыянальны дух. Фурор беларускім рэпертуарам рабіў музычны калектыў «Гайтон» на чале з Марыёляй Пшыходскай і Дзмітрыем Ціханюком. У школу пачалі прыязджаць нашы свядомыя студэнты, якія на хвалі рэвалюцыі Салідарнасці паспрабавалі стварыць сваю арганізацыю — Беларускае аб'яднанне студэнтаў. Мы ездзілі памагаць ім будаваць скансэн у Белавежы і на пешыя вандроўкі па

Беласточчыне. Я любіла спяваць беларускія песні і неяк натуральна ўвайшла ў тое асяроддзе. А беларускую мову шчыра палюбіла, калі стала чытаць Івана Мележа, перш-наперш за яго палескія гаворкі. Я ўжо тады разумела, што такое літаратурная мова, а што дыялект. Памятаю таксама, як Сакрат Яновіч на сустрэчы ў школе паўтараў, што нам патрэбныя адукаваныя беларусісты. Ну і ўсё гэта паспрыяла таму, што я выбрала Аддзяленне беларускай філалогіі ў Варшавскім універсітэце. План быў такі: адвучыцца пяць гадоў, вярнуцца і буду не толькі несці асвету ў народ, але яшчэ і яго ўсведамляць. Такая *Silaczka* (гераіня рамана польскага пісьменніка Стэфана Жаромскага — М. В.).

— **Ведаем як гэта закончылася. А як Цябе прыняла Варшава?**

— Вельмі добра. Там было многа сяброў з нашага ліцэя і з Бельска, дык мы неяк натуральна, на хаду стварылі беларускі студэнцкі рух. Арганізавалі атрасіны першакурснікаў, запусці і іншыя сустрэчы

забаўляльнага характару. Але таксама кожны тыдзень ехалі ў клуб Беларускага грамадска-культурнага таварыства на вул. Сенатарскую, дзе адбываліся сустрэчы з літаратарамі, гісторыкамі, дзеячамі культуры, інтэлектуальныя дыскусіі.

— **Памятаю атмосферу тых сустрэч.**

— Так, у Беларускім клубе была вельмі цёплая атмосфера. Старэйшыя дзеячы прынялі нас па-бацькоўску, хоць мы там не толькі слухалі, але і востра дыскавалі, а часам нават спрачаліся. Можа якраз таму заслужылі іх сімпатыю і пашану. Хутка дапусцілі нас да суарганізавання сустрэч на Сенатарскай ці нават славутага беларускага навагодняга балю (паводле старога стылю) у Палацы культуры і навукі. Яны паказвалі нам Варшаву, а нават падказвалі бедным студэнтам, дзе знайсці працу, каб хаця крыху зарабіць. Такія асобы як Хведар Галёнка, Віктар Швед, спадарыні Каткавічанкі, Алена Анішэўская, Янка Жамойцін ці перш-наперш Юрка Туронак гэта людзі, якія ўвайшлі ў беларускую гісторыю. І яны прынялі

нас як сваіх, як прадаўжальнікаў ідэі, якая для іх была вельмі важнай. Бачылі, што мы гаворым па-беларуску, многа чытаем, пазнаем родную гісторыю, хочам вучыцца. Мы ж нават мелі свой студэнцкі часопіс «Сустрэчы», а потым яшчэ і сваю старонку ў «Ніве» — «Прысутнасць».

— **Ты жыла ў легендарным інтэрнаце па вуліцы Смычковай.**

— Там быў своеасаблівы цэнтр беларускага студэнцтва ў Варшаве. Хтосьці нават назваў той інтэрнат вялікай беларускай вёскай. Калі нават хацеў нас абразіць, то папаў як гарохам у плот, бо мы любілі сапраўдную беларускую вёску. Часта туды вярталіся і звандравалі пехатой цэлую Беласточчыну ад Дубровы па Мельнік. Гэта аказалася вельмі карысным у маёй працы ў «Ніве», бо я добра ведала, дзе якая мясцовасць, а вельмі часта таксама, хто там жыве. А сяброўствы, якія нарадзіліся падчас тых вандровак, ці як мы іх называлі, рэйдэў, важныя для мяне па сённяшні дзень.

Калектыў «Нівы». Спераду тры галоўныя рэдактары (злева): Віталь Луба, Георгі Валкавыцкі і Яўген Мірановіч, Беласток 2006 год

— Ты родам з невялікае вёскі.

— З Кутлоўкі ў Нарваўскай гміне. Аднак мая сям'я не зусім мужыцкая, бо мама з Відава, а гэта мяшчанская вёска пад Бельскам. Яна не раз расказвала нам, што жыла ў такіх умовах, якіх у нашай Кутлоўцы маглі толькі пазайздросціць.

У іх было дваццаць гектараў зямлі, заўсёды было што есці і калі трэба, то яны ўмелі абараніць свой гонар. І да яе кутлоўскія суседкі ставіліся з пашанай, а нават прыходзілі і пыталі, ці яна што знае, бо мы — яе дзеці — так добра вучымся. А мая Кутлоўка — гэта лясная вёска, заселеная людзьмі, якія працавалі пры

З дачкой
Наталляй

высечцы спачатку Бельскай, а потым Лядскай пушчы. Мы ніколі не былі прыгоннымі і не рабілі паншчыны, хаця непадалёк быў двор пана Антолька, ад якога засталіся толькі дубы, якія колісь стаялі паабাপал брамы.

— **Памятаю іх са свайго дзяцінства. Каля іх праходзілі як ішлі праз балота ў Забалацкі лес. Тады мне здавалася, што бясконцы ў параўнанні з нашымі сасновымі ляскамі, пасеянымі на неўрадлівым пяску.**

— Гэта рэлікт Бельскай пушчы, які падыходзіць амаль пад нашу вёску. Я расла ў акружэнні багатай расліннасці, унікальнай прыроды. І сярод расказаў пра гісторыю. Казалі, што праз нашу вёску калісьці праходзіў важны тракт. Ужо ў XVIII стагоддзі ў вёсцы была карчма, дзве кузні і два ветравыя млыны, адзін з якіх належаў Кандрацюкам. Наогул у нас людзі былі з ініцыятывай, адважныя, прытым

любілі пагаварыць пра палітыку. Мелі беларускую свядомасць, старэйшыя дэкламавалі Якуба Коласа. Наш солтыс Ваня Назарук, у маладосці дэсантнік, калі прыехалі да нас этнографы і запрасілі іх за стол, то першы тост падняў «за волю Беларусі!» З расказаў майго бацькі выходзіла, што беларусы найбольш старажытны і гасцінны народ, як на нейкім Каўказе.

— **Гэтая атмосфера роднай вёскі стала вытокаў Твайго пісьменства?**

— Я заўсёды адчувала патрэбу складаць песні, расказвала казкі малодшым сёстрам, але мой асноўны літаратурны зарад пэўна ад дзеда Сцяпана, які ведаў сотні цікавых гісторый. Малых прыцягваў ласкаю. Зараз пасля вайны памерла яго жонка. Ён сам, з дапамогаю старэйшых дачок, выхаваў дзяцей. І лічыў, што дзеці, гэта самае дарагое ў свеце. Ад дзеда мы і ўпершыню пачулі пра вялікі

З Наталляй Пінчук і Алесем Бяляцкім на перапахаванні астанкаў Кастуся Каліноўскага. Вільня, 2019 г.

Газеткі маладых
журналістаў
— рэзультат
Сустрэч Зоркі

свет. Дзве яго дачкі паехалі за працай на *Ziemie Odzyskane* (тэрыторыя, якая пасля Другой сусветнай вайны адышла ад Нямеччыны да Польшчы — М. В.) там павыходзілі замуж і засталіся. Дзед туды

ездзіў, а потым нам расказваў, як там людзі живуць, прытым прышчэпляў павагу да палякаў. У нас пасля вайны не хадзілі банды. Для нас палякі не ворагі, а нашы дзядзькі, стрыечныя сёстры і браты. Гэта

3 маладымі
журналістамі

нас адкрывала на польскую культуру, якая мне асабіста дапамагла дайсці да пашаны свайго, беларускага.

— Памятаю Твайго дзеда Сцяпана, як прыязджаў да сваёй сястры, маёй бабы Матроны. Заўсёды быў такі эlegantны, у пінжаку. А калі баба ставіла на стол ежу, то даставаў з кішэні свой сцізорык. Гэтым мне імпанаваў найбольш. А то праўда, што бабе Матроне ў пасагу далі ямку бульбы?

— Ёсць такі сямейны расказ. Мой прадзед Парфен, ад імя якога па сёння завуць нас Парфенкавымі, не паехаў у бежанства. Усе тыя ваенныя гады гаспадарыў і ў яго было, чым абсеяць поле. А людзі, якія вярталіся з бежанства, не мелі што есці. Да бабы Матроны пасватаўся такі нядаўні бежанец, але з другога боку хлопец з добрай сям'і і прэстыжнай вёскі Тыневічы. І прадзед сапраўды даў у пасагу ямку картоплі. Тым не менш, пачатак новага сваяцтва быў як найгоршы, бо бацькі маладога не запрасілі майго прадзеда ў гасціну, якую ў нас звычайна

рабілі ў чацвер пасля вяселля. Прадзед знерваваўся і не аддаў ім пасажны куфар. Ён да сёння ў нашай хаце. Я нават знайшла ў ім прыгожыя ўзоры вышыўкі. А адносіны з новай сям'ёй хутка наладзіліся і сталі нам вельмі блізкія. Калі ў Другую сусветную вайну Кутлоўка згарэла, то наша сям'я жыла ў Тыневічах, пакуль не адбудавалася.

— Адкуль Тваё заміланне музыкай?

— Ад бацькі. Ён любіў спяваць і рабіў гэта прыгожа. Наогул у нас мужчыны вельмі добра спявалі. Не толькі ў свята, але і ў будні дзень маглі збегчыся, выпіць па чарцы і заспяваць на галасы. Многа гадоў пазней я нешта такое бачыла на Палессі. А яшчэ памятаю дзве спявачкі з ромскімі каранямі, якіх таксама ўсюды запрашалі. Не было вяселля, хрэсьбінаў ці проста застолля без спеваў. А якая багатая была абраднасць. Я ва ўсім гэтым вырастала і потым старалася яе зберагаць. Спявала ў Варшаве, на нашых вандроўках, сустрэчах. І спяваю сёння ў царкоўным хоры.

Сустрэча з гасцямі
Сустрэч Зоркі:
Уладзімірам
Арловым,
Валянцінай Аксак
і Яўгенам Вапам,
2022 год

— Царква для цябе важная?

— Я любіла хадзіць у царкву з найма-
лодшых гадоў. Тады зрэшты не было вы-
бару, нядзеля ці якое свята — усе ішлі.
Але ў нашай сям’і нікога не трэба было
прымушаць. Такім прыкладам быў мамін
дзядзька Андрэй Гаўрылюк, які спяваў
у хоры і чытаў «Апостала» ў Міхайлаў-
скай царкве ў Бельску. У Кутлоўцы было
па-рознаму, але мой дзед заўсёды ішоў
у царкву. Нам дзеткам было яшчэ і цікава
сустрэцца з аднагодкамі з іншых вёсак —
а ў Ласінскім прыходзе было іх сямнац-
цаць — у адзіным месцы, дзе не было аг-
рэсіі. Да сёння памятаю «ўрок рэлігіі», які
я пачула на лаўцы каля царквы, на якой
старэйшыя вернікі сядалі ў перапынку
між ютранню і абедняй. Адна бабуля так
прыгожа расказвала пра Гаўрыіла Заб-
лудаўскага, што, маўляў, ён памёр ад
эпідэміі, а потым былі ўсе тыя цуды з нят-
ленным целам. Не было там нічога пра
рытуальнае забойства, пра якое ў свой
час расказвалі святары. Відаць, нашы
людзі стараліся пазбягаць варажнечы,
хацелі, каб святое імя атаясамлівалася

толькі з добрым. Я і да сёння знаходжу
тое добрае ў багаслужбе. Пасля царквы
як быццам нанова адраджаюся. Забываю
крыўды, адкідаю прэч злосць, залечваю
раны. Малітоўны спеў уздзейнічае на
мяне тэрапеўтычна. Хор гэта жывы арга-
нізм, кожны раз спявае інакш, залежна ад
нашага настрою і шэрагу іншых фактараў.

— З такім светаўспрыманням Ты па- вінна пісаць вершы, а не рэпартажы.

— Не, вершы гэта не маё. А рэпартаж
лічу бадай галоўным літаратурным жан-
рам у XXI стагоддзі. Літаратура факту ці
як яе называюць па-англійску *non fiction*
не толькі апісвае падзеі, але і адлюст-
роўвае працэсы, якія ў нас адбываліся
і адбываюцца, а таксама запісвае настроі
ў грамадстве. Зрэшты сённяшні рэпартаж
гэта ўжо не сухі запіс фактаў, а нешта на
памежжы апавядання, эсэ, а ў апошні час
яшчэ і з дабаўкай занатовак у фэйсбуку ці
іншых сацыяльных сетках. Пра сябе магу
сказаць, што я моцна ангажуюся ў тэму,
можна сказаць, што кідаюся з галавой.
Калі я ездзіла па ўкраінскім Палессі,

У царкоўным
хоры

ніякай лагістыкі не было, давярала інтуіцыі і сустрэчным людзям. Таксама, калі пішу, не адчуваю часу. Ну, але ж я з вёскі, звыклая з цяжкой працай, абы яна выходзіла з патрэбы сэрца, душы. Я не люблю, калі пішуць на сілу.

— **Як казаў Сакрат Яновіч: не мусіш пісаць, не пішы! Памятаеш свае рэпарцёрскія, пісьменніцкія пачаткі?**

— Першую кнігу пра Яна Тарсевіча, забытага кампазітара і настаўніка музыкі з-пад Саколкі практычна прымусіў мяне напісаць тадышні рэдактар «Нівы» Віталь Луба. Заахвочвалі мяне і іншыя, першы рэдактар нашага тыднёвіка Георгій Валкавыцкі і цяперашні Яўген Вапа, а таксама важныя для мяне літаратары Надзея Артымовіч і Сакрат Яновіч.

— **Што змянілася з таго часу?**

— Я многаму навучылася і нашмат больш разумею. Магу сказаць, што апынулася ў моманце спелага творчага жыцця. Атрымала прэміі, пра якія марыць кожны пісьменнік. Неяк таксама ўнармаваліся справы матэрыяльныя. Мне цяпер не цяжка знайсці выдаўца. Абы было здароўе, то яшчэ многа можна зрабіць. Галоўнае, што я ўпэўнілася ў тым, што гэта мае сэнс. Кажу тут не толькі пра мае кніжкі, але пра тое, што мы ўсе робім дзеля беларускасці. Можна мы тое не заўсёды ўсведамляем, але часам заўважае гэта хтось з боку. Мой швагер, канадзец, які год жыў у Беластоку, сказаў, што самыя фэйныя людзі — мае калегі з беларускага руху. Ну так, бо мы ж адукаваныя, калі трэба, то ўмеем сарганізавацца, а калі можна, то і пагуляць. Думаю, тое, што мы зрабілі і яшчэ зробім, у будучыні камусьці спатрэбіцца.

— **Дзякуй за аптымізм, які Ты ўліла ў маё сэрца.**

Размаўляў Мікола ВАЎРАНЮК

Ганна Кандрацюк-Свярубская нарадзілася ў 1965 годзе, у Гайнаўцы на Падляшшы. Скончыла Варшаўскі ўніверсітэт. Апублікавала сем кніг: „W stronę Tarasiewicza” (2002), „Царская трызна” (2007), „Дзядоўскае турнэ з Анатолем С.” (2010), „Białoruś. Miłość i marazm” (2013), „Па Прыпяці па Нобель” (2017), „У прысценку старога лесу. Гісторыі людзей з Белавежскай пушчы” (2022), „Проста з любові. Рэпарцёрскія партрэты памяці” (2025). Яе кнігі і аповяданні перакладзеныя на польскую і англійскую мовы. Лаўрэатка літаратурных прэміяў імя Ежы Гедройца і Алеся Адамовіча.

З 1993 года працуе ў Тыднёвіку беларусаў у Польшчы „Ніва”, для некалькіх пакаленняў маладых чытачоў у першую чаргу вядомая як рэдактарка дзіцячага дадатку „Зорка”. Жыве ў Беластоку.

Знаёмства з новымі літарамі (ч.ІІ)

У гэтым нумары нашага часопіса працягваю прапанаваць Вам выбраныя практыкаванні і гульні з гукамі і літарамі з кнігі Аляксея Солахава «Займальна ад А да Я. Дапаможнік для настаўнікаў пачатковых класаў устаноў, якія забяспечваюць атрыманне агульнай сярэдняй адукацыі, з 12-гадовым тэрмінам навучання», Мінск: ТАА «Лексіс», 2004.

Чарговасць літар згодная з чарговасцю іх у «Лемантары». У «Беларускім настаўніку» № 1 (21)/2025 былі літары ад «а» да «т». Сёння ад «х» па «я». Калі ласка, карыстайцеся і гуляйце.

Аліна ВАЎРАЊЮК

Х, х

1. Пабудуйце лесвічку са слоў, якія пачынаюцца з гук [х].

хор
хата
хвост
хітрун
хвіліна
характар

2. Як смяюцца дзеці? (*ха-ха-ха! хі-хі-хі! хе-хе-хе!*)

3. Падзяліце вучняў на дзве каманды.

Калі настаўнік называе слова з цвёрдым гукам [х] пляскаюць дзеці з каманды А, калі з мяккім [х'] — з каманды Б.

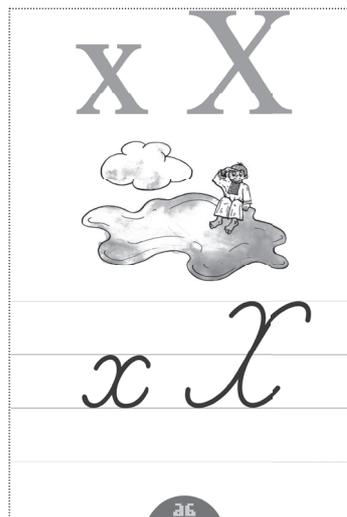
Словы для гульні: хата, хакей, схіл, піхта, хустка, пахі, хітрун, хадулі, ходнік, халва, хісткі, трох, хімія.

4. Хто або што?

Хвалюецца... (мора, дрэва, маці, вучаніца, хлопец).

Хіліцца... (сасна, галава, куст, кацяня).

Хістаецца... (дрэва, кветка, нага, чалавек).

Ш, ш

1. Замяніце ў словах: **шар, шапка, шаль** першую літару.
 (шар — бар — вар — гар);
 (шапка — лапка — папка);
 (шаль — баль — даль — жаль).
2. Пабудуйце лесвічку са слоў, якія пачынаюцца гукам [ш].
шар
шкло
шабля
шчупак
шахматы
школьнік
шкарпэткі
3. Якому слову, што абазначае дарогу, усё роўна, як будуць размешчаны ў ім склады? (шаша)
 ш __ (шар, шах, шво, шыя)
 ш ___ (шалі, шанс, шафа, шкло, шына, шлях)
 ш ____ (школа, шалік, шабля, шолах)
 __ ш ___ (кошка, дошка, вышка)
 __ ш (мыш, ціш, душ, кош, туш)
4. Скажыце наадварот.
 вузкі — (шырокі)
 карысны — (шкодны)
 ціхі — (шумны)
 гладкі — (шурпаты)
5. Скажыце інакш.
 многа — (шмат)
 вучань — (школьнік)
 хутка — (шпарка)
6. Хто або што? Каго ці што?
 шапаціць (жыта, пшаніца, дождж, бяроза)
 шыецца (сукенка, кашуля, паліто, спадніца)
 шануем (бацькоў, старэйшых, сяброў)
7. На шашы і ля шашы.
 Штохвіліны на шашы
 Шумна, як на кірмашы.
 Шоргат,
 Шорах,
 Шум птушыны.

За машынаю машына.
Нешта шэпча
Шына шыне.
Шпак шыкуе
На шыпшыне.
А пад шатамі ў цішы
На ляшчыне спарышы.
У капелюшы спарыш,
Пашукай спарыш, малыш!
Шпарка па шашы ў кашы
Пашыбуюць спарышы.
Шэпча шустрая шаша:
— Не спяшайцеся, ша-ша...

Рыгор Барадулін

Першую страфу гэтага верша можна выкарыстаць для правядзення фізкультхвілінкі: спачатку хадзьба на месцы, на слове «шоргат» — рукі выцягнуць перад сабой і пляснуць у далоні, на слове «шорах» — рукі падняць уверх і таксама пляснуць у далоні, наступны радок — развесці рукі ў бакі і правесці вялікім пальцам па падушачках ад мезенца да ўказальнага пальца. Затым хадзьба працягваецца.

С, с ←

1. Чарадзейны ланцужок.

Замяніце першы гук у слове **сад**, каб атрымаць новыя словы. (сад — лад, рад, чад)

Замяніце другі гук у словах **сын, сум, сок**.

(сын — сон; сум — сом; сок — сук)

Замяніце трэці гук у слове **сойка**.

(сойка — соска — сотка — сошка)

2. Як паветра выходзіць з шарыка? (с-с-с...)

3. Скурагаворкі.

У асы не вусы, а вусікі.
 У маленькай Сані сані едуць самі.
 Сінявокія званочкі раскрываюць свае вочкі.
 Сем семярэй, сем старых свіней,
 Свінка, свінок, свінчын браток і адно парасятка.
Р. Няхай

Сох пад сонейкам ад рос
 Спелы і густы авёс.
 А салата не скупая —
 Ліст за лістам выпускае.

Восы селі на восі,
 Спалохалі Васю восы.
 Аса — на Асю,
 Ася — ад асы.

С. Шах

4. Падбярыце словы, у якіх гукі [с] і [с'] былі б у пачатку слова (сабака, сава, сад, салома, сарока, снег, сіні), у сярэдзіне (ліса, ліст, расол, ціск, аса, восень), у канцы (лес, нос, часопіс, пояс, тэніс, авёс).

5. Вучні з каманды А нахіляюць тулавы ўправа, калі пачуюць у слове гук [с], з каманды Б — улева, калі пачуюць гук [с']. Словы для гульні: песня, санкі, сініца, сіта, лес, сетка, смоўж, сіроп, слуп, сіла, ліса, серада, сасна, сённяя, сок, слава, сухі, соль.

6. Падбярыце словы са складам **са-** ў пачатку слова (сабака, сава, сакавік, салата, салома, саліць) і на канцы (каса, паласа, краса, ліса, спакуса, проса).

Утварыце як мага больш слоў са складам **со-** (сокал, собаль, соня, сорам, соус, соя).

7. Упішыце літары, каб атрымаліся розныя словы.

С _ м с _ н
 С _ м с _ н
 С _ м с _ н
 (сам, сом, сум; сан, сон, сын)

8. Гульня «Суткі».

Па сігнале «Раніца!» выконваюцца гімнастычныя практыкаванні, «Дзень!» — бег на месцы, скачкі; «Вечар!» — хадзьба на месцы; па сігнале «Ноч!» дзеці прысядаюць ля парт, заплюшчваюць вочы. Гульня паўтараецца ў любой паслядоўнасці.

9. Сонечная зарадка.

Сонца рана-рана ўстала.
 На зарадку заклікала:
 — Гэй! Выходзьце з хаты ўсе,
 Пакланіцеся расе!

Да мяне вы падцягніцеся
 Ды да сябра нахіліцеся.
 А цяпер вось — рукі ў бокі —
 Хутка пусцімся ў скокі!

А. Макарава

Зыходнае становішча: ногі — на шырыні плячэй, рукі — на поясе.
 Павярнуць тулава ўлева, управа, выцягнуць рукі перад сабой, прысесці, устаць, падняць рукі ўверх, пацягнуцца, затым развесці рукі ў бакі і апусціць іх.

Л, л

1. Як люляюць малых дзетак? (люлі-люлі-люлі...)
Як спяваюць песенку без слоў? (ля-ля-ля...)
2. У назвах якіх прадметаў, што знаходзяцца ў класе, ёсць гукі [л], [л']? (стол, столь, падлога, лямпа, аловак, лінейка)
Ці ведаеце вы звяроў, назвы якіх пачынаюцца гукамі [л], [л']? (лось, ласка, леопард, леў, ліса, лемур)
Назавіце імёны, якія пачынаюцца гукамі [л], [л'].
(Ларыса, Люба, Ліда, Ліля, Люда, Людвіка, Люцына, Ліза, Леў, Лёня, Людвік)
3. Калі настаўнік называе слова з цвёрдым гукам [л], вучні з каманды А пляскаюць у далоні над галавой, з мяккім [л'] — гэта ж робяць прадстаўнікі каманды Б.
Словы для гульні: лётчык, лыжы, паліца, лянота, лапа, літара, слімак, ланцуг, клін, слімак, лімон, лось, ласка, ліпа, лета, люстра.
4. Ці зменіцца сэнс слоў, калі склады ў іх памяняць месцамі?
Якія словы атрымаюцца? лаза (зала), ліпа (палі), лыжы (жылы)
5. Закончыце сказы.

Дзеці каталіся з горкі на... (лыжах, санках).
Наступіла цёплае, сонечнае... (лета).
Цар звяроў гэта... (леў).
6. Гульня «Ліскі».

Па лічыльцы выбіраецца вядучы — «ліс». Дзеці ўтвараюць круг (дыяметрам 10-12 м). Кожны кладзе перад сабой невялікі прадмет — «ліску». «Ліс» падыходзіць да аднаго з удзельнікаў і пытаецца:
— Дзе быў?
— У лесе.
— Каго злавіў?
— Ліску.
— Вярні мне ліску.
— За так не аддаю.
— За што аддасі, скажы сам.
— Калі абгоніш, тады дам!
Пасля гэтых слоў абодва бягуць па крузе ў процілеглыя бакі. Гаспадаром «ліскі» становіцца той, хто зойме свабоднае месца ў крузе і возьме ў рукі прадмет. Ролю «ліса» выконвае ўдзельнік, які адстаў.

К, к

1. Пабудуйце горку: падбярыце словы, якія пачынаюцца гукам [к] і заканчваюцца гукам [к].

к
к о к
к р о к
к а н ё к
к р у ч о к
к а в а л а к

2. Як будзіць людзей певень? (ку-ка-рэ-ку!)
 Як кудахчуць куры? (ко-ко-ко...)
 Як лічыць гады зязюля? (ку-ку, ку-ку, ку-ку...)
 Як крычыць варона? (кар-р, кар-р, кар-р...)
 Як «спявае» жаба? (ква-ква-ква...)

3. У назвах якіх грыбоў ёсць гукі [к], [к']? (баравікі, рыжыкі, падасінавікі, падбярэзавікі, казлякі, махавікі, сыраежкі, лісічкі, рыжыкі, парасонікі)
 Назвы якіх жывёл пачынаюцца гукамі [к], [к']?
 (каза, казёл, карова, конь, кот, крот, кенгуру, кракадзіл, кабыла)
 Якія вы ведаеце назвы раслін, што пачынаюцца гукамі [к], [к']?
 (капуста, каліна, кактус, какос, каштан, крапіва, кедр, кіпарыс)
 Успомніце рыб, у назвах якіх ёсць гукі [к], [к']?
 (карась, карп, акунь, плотка, шчупак, кілька)

4. Калі настаўнік называе слова з цвёрдым гукам [к], прытупваюць вучні з каманды А, калі з мяккім [к'] — з каманды Б.
 Словы для гульні: казка, пакой, кіт, клубок, кефір, кап'ё, кедр, рака, карась, кісель, лак, кій, пакет, карта, кніжка, кіно, кепскі, колькі.

5. Гульня «Хатка».

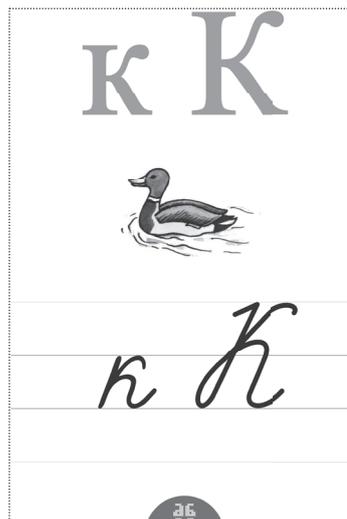
Клас дзеліцца на некалькі груп.

Кожная з груп імітуе гукі знаёмых птушак ці жывёл. Напрыклад:

- 1 — жабы (ква-ква-ква)
 2 — вароны (кар, кар, кар)
 3 — куры (ко-ко-ко)
 4 — зязюлі (ку-ку)

Падыходзячы да кожнай групы, настаўнік стукае па парце і пытаецца:
 «Хто-хто ў гэтай хатцы жыве? (Дзеці адказваюць, імітуючы гукі).

Потым ён гаворыць: «Жабы, зрабіце тры скачкі на месцы». («Жабы» скачуць.) Вароны, памахайце сваімі крыламі. Куркі, выцягніце свае шыйкі і пакруціце імі тры разы. Зязюлі, нагніце свае тулавы тры разы ўперад, потым — назад.

6. Назавіце словы са складам **ка**-ў пачатку, у сярэдзіне і на канцы слова.
(кава, каваль, кавун, каза, калена, калёсы, камар; акацыя, акадэмія, выка-
наць, выказаць, паказаць; рака, асака, шчака, вясёлка, іголка, галінка, вока)

7. Упішыце літары, каб атрымаліся розныя словы.

к _ т кр _ к
к _ т кр _ к
к _ т кр _ к
(кіт, кот, кут; крок, қрык, крук)

8. Каго ці што?

Кідаюць ... (мяч, камень, палку).
Купляюць ... (цукеркі, цацкі, алоўкі).

9. Хто як «гаворыць»?

Зязюля ... (кукуе).
Курыца ... (кудахча).
Жаба ... (квакае).
Варона ... (каркае).

Р, р

1. Якую літару можна выбраць?
 р_ка (а, у)
 ра_а (д, к, н, м, с)
 р_ма (а, о, ы, э)

2. Як ракоча трактар? (р-р-р...)
 Як гыркае сабака? (р-р-р...)

3. Скажыце наадварот.

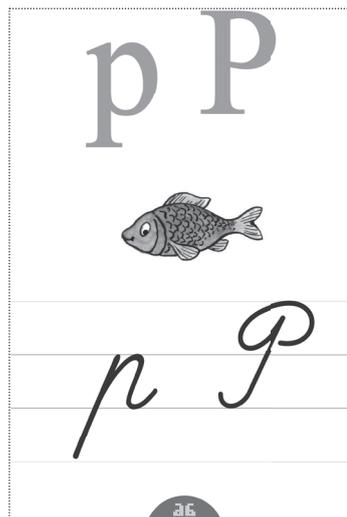
вечар — (ранак, раніца),
 апрануўся — (распрануўся),
 зашпіліў — (расшпіліў),
 густы — (рэдка),
 позні — (ранні),
 чужы — (родны),
 сумуе — (радуецца)

4. Парсючок.

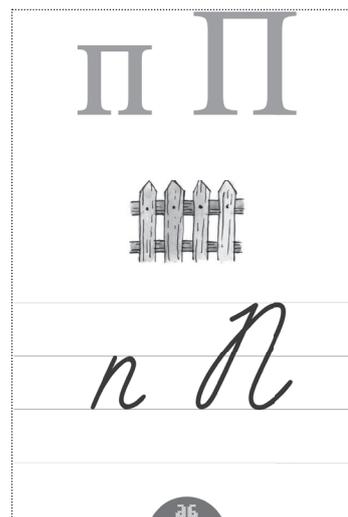
Парсючок салодка спаў,
 Рох-рох-рох.
 Ён прачнуўся і сказаў:
 «Рох-рох-рох.
 Мне не трэба на зарадку,
 Рох-рох-рох,
 Лепш пайду парыю градку,
 Рох-рох-рох.
 Мыцца не цярплю я дужа,
 Рох-рох-рох.
 Лепш паплюхаюся ў лужы,
 Рох-рох-рох.
 Няхай дзеці пазайздросцяць,
 Рох-рох-рох,
 Запрашаю ўсіх я ў госці,
 Рох-рох-рох».

І. Махоніна

Настаўнік чытае тэкст, а вучні імітуюць гукі парсючка.

П, п ←

1. Пабудуйце лесвічку са слоў, якія пачынаюцца гукам [п]:

пух
піла
парта
папера
палатно
патэльня

2. Падбярыце словы з гукам [п] на канцы:

суп
карп
сіроп
прычэп
недахоп
землякоп

3. Вучні з каманды А падскокваюць, калі ў слове цвёрды гук [п], з каманды Б — калі мяккі [п'].

Словы для гульні: парог, помнік, пекар, паўлін, пісьмо, порах, пашча, капа, певень, півоня, парта, пята, песня, полымя, птушка, парта, пяро, пень, пара.

4. Хто ці што?

Плыве... (гусь, качка, бабёр, рыба, лодка, карабель).
Палюе... (кот, ліса, воўк, сава, каршун).

5. Закончыце сказы.

На плоце пракукарэкаў ... (певень).
Пеця напісаў сябру ... (пісьмо).
Нам лісты прынёс ... (паштальён).

В, в

1. Пабудуйце сходны са слоў, якія пачынаюцца гукам [в].

ВОЗ
ВОКА
ВОЖЫК
ВУЧАНЬ
ВОБЛАКА
ВЕРАСЕНЬ

2. Клас дзеліцца на дзве каманды. Калі настаўнік называе слова з цвёрдым гукам [в], устаюць вучні з каманды А, калі з мяккім [в'], устаюць вучні з каманды Б. Словы для гульні: вечар, ваза, вёска, воз, вясёлка, васілёк, вуліца, вясна, воск, авёс, авечка, верасень, вароты, вяз, кава, канава, вецер, завяя, павук.

3. Дзе жыве [в]?

Паслухайце кароткае апавяданне Уладзіміра Ліпскага «Дзе жыве **в**?» і пастарайцеся запомніць як мага больш слоў з гукамі [в], [в'].

Вырашыў Ваня вывучыць **в**. Выпісаў «Вясёлку». Вышуквае **в**.

У кватэры — вазон, ванна, вешалка, вагі, валёнкі, вусаты вуркоцік.

На стале — варэнікі, варэнне, ватрушкі, ваза, вінаград, відэльцы.

У лесе — вольха, вёртка вавёрка, варона, вуж, ваўчыца, ваўчаняты, вожык.

4. Хто больш?

Назавіце як найбольш аднаскладовых слоў з [в] (вал, вол, вуж, вус, вар, век, воўк), двухскладовых (веды, вулей, вада, вясна, восень, вішня, вядро, верны), трохскладовых (вуліца, вясёлка, вялікі, відэлец, васілёк, авечка, аловак, верасень).

5. Які звер пакідае птушыныя сляды? (выдра)

Куды ўвосень адлятаюць птушкі? (у вырай)

Калі расцвітаюць пралескі? (вясной)

6. Пабудзем следчымі.

Шэры, мацёры, галодны — (воўк).

Блакітныя, дапытлівыя, вясёлыя — (вочы).

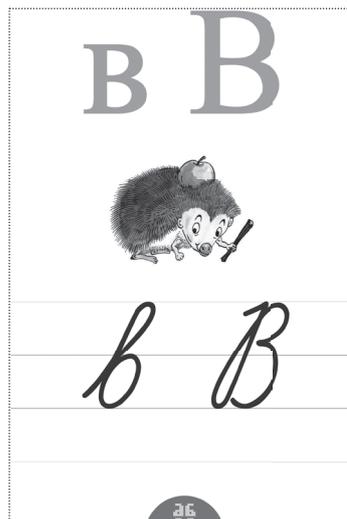
Вялікая, дугападобная, сяміколерная — (вясёлка).

7. Хто ці што?

Вандрое ... (падарожнік, сябар, турыст).

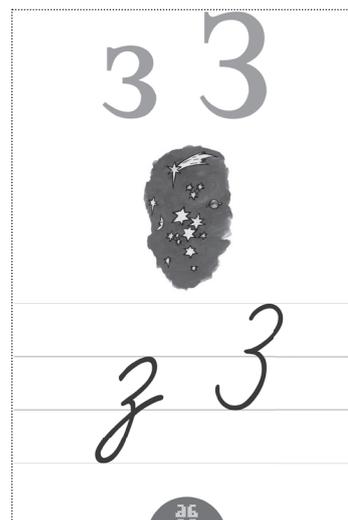
Весяліцца ... (дзіця, дзяўчынка, хлопчык, маці).

Выкарыстоўваецца ... (аловак, правіла, слова, цэгла).

3, з

1. У словах **зорка, зала, зайка** замяніце першую літару (зорка — норка, горка; зала — мала, сала; зайка — чайка, майка, гайка).
2. Што мы чуем, калі над галавой кружыцца пчала? (з-з-з...) Як плача муха, калі забытаецца ў павуціне? (з-з-з...)
3. Калі настаўнік назаве слова з гукам [з], прысядаюць дзеці з каманды А, калі з [з'] — з каманды Б. Слова для гульні: зіма, заяц, зязюля, зорка, зара, казёл, каза, зебра, звер, закон, зерне, знак, змяя зара, зуб, зямля, золата, зялёны, загад.
4. Назавіце адным словам.
Зяц, зубр, ліса, мядзведзь, воўк — хто гэта? (звяры)
Ажыннік, арэшнік, маліннік, шыпшынік — што гэта? (зараснік)
5. Пабудзем следчымі.
Снежная, марозная, працяглая — (зіма).
Роўныя, беласнежныя, здаровыя — (зубы).
Урадлівая, мяккая, пясчаная — (зямля).
6. Слова-хітруны.
Згода (год), замак (мак), зарадка (зарад, зара, рад), звычай (чай), золата (лата), зязюля (Юля)
7. Дапоўніце словы.
Ала (зала), зара (зараз), бор (збор), мова (змова), зуб (зубр), рух (зрух)
8. Скажыце наадварот.
Лета — (зіма), хворы — (здоровы), спераду — (ззаду), зверху — (знізу),
здалёк — (зблізку), звонку — (знутры)
9. Хто ці што?
Здзіўляецца ... (настаўнік, сястра, шафёр).
Звужаецца ... (дарога, рака, праезд).
Звініць ... (будзільнік, званок, камар, струна, тэлефон).

Ж, ж

1. Ад кожнай літары — слова.
ж — (жук)
о — (ордэн)
л — (лужа)
у — (удод)
д — (думка)
2. У словах **жук, жаль** замяніце **ж**, каб атрымаліся новыя словы.
(жук — бук — гук — лук — сук; жаль — баль — даль — шаль)
3. Пабудуйце сходны са слоў, якія пачынаюцца з гука [ж].
жук
жаба
жыхар
жалеза
4. Як гудзе жук? (ж-ж-ж...)
5. Назавіце адным словам.
Карова, авечка, конь, свіння, каза — хто гэта? (жывёлы)
6. Знайдзіце «лішняе» слова.
Над рэчкай праляцелі жаваранак, жнівень, журавель. (жнівень гэта месяц, а не птушка)
7. Пабудзем следчымі. Густое, каласістае, налітае, спелае — (жыта).
8. Хто ці што?
Жаўцеюць... (кветкі, антонаўкі, палі).
Жартуе ... (дзяўчынка, сябар, маці, вучань).
9. Прыдумаем казку.
Яна жыла на балоце. Хто не спытае, як яе зваць, яна адно:
— Ква-ква! Ква-ква!
Як яе звалі? (Жаба)
І былі ў яе крылы — такія, як у птушак. Падскочыць Жаба, махне крыламі і ляціць, куды ёй трэба.
Аднаго разу паляцела яна ў госці да балотнай птушкі. Да каго б вы думалі?
(да Жураўля) Прыляцела да яго хаткі, а хатка — на замку. Заглянула Жаба ў агарод, аж бачыць: ягад там, як зорак. Ды ўсе чырвоненькія, гараць-паляюць на сонцы. Ці ведаеце вы, як называюцца гэтыя ягады? (журавіны)
Заскакала Жаба ад радасці ды давай збіраць журавіны ў мяшкі. Амаль усе пазбірала,

Жураўлю нічога і не пакінула.

Вярнуўся Журавель дадому, глядзіць: няма журавін. Зажурыўся. А потым прыгледзеўся і пазнаў сляды. Чые гэта былі сляды? (Жабіны)

Паляцеў Журавель да Жабы. А тая ўжо смакуе... Што яна смакавала? (журавіны)

Журавель не стаў адбіраць ягад. Ён пакінуў іх Жабе. Аднак за журавіны мусіла Жаба разлічыцца з Жураўлём сваімі крыламі.

З тае пары Жаба толькі скача з купіны на купіну ды квакае: хочацца ёй узяцца, як раней, увысь, але не можа яна лятаць, бо не мае крылаў. Вось да чаго даводзіць сквапнасць.

Й, й

1. Знайдзіце «лішняе» слова.
Бой, бот, рой, май, спакой. (бот, бо ў ім няма **й**)
2. Падбярыце словы з літарай **й** на канцы, каб атрымаліся сходны.
Май
клей
пакой
спакой
трамвай
3. Адгадайце гук.
Адзін вучань выходзіць з класа, настаўнік просіць астатніх дзяцей назваць словы з гукам [й], напрыклад: рой, гай, майка, сойка, шый. Вучань уваходзіць у клас і просіць дзяцей назваць словы, уважліва іх выслухоўвае і знаходзіць у іх агульны гук.
4. Назавіце словы з гукам [й] у сярэдзіне і на канцы слова. (бойка, вейка, крайка, тройка, Зойка; бой, мой, рой, пакой, спакой, трымай, дай)
5. Калі настаўнік называе словы з гукам [й], дзецці падымаюць уверх правую руку, без гука [й] — левую.
Словы для гульні: пакой, зайка, лепка, лейка, музей, хвойка, войска, кніга, памідор, лапка, лайка, газ, гай, міска, майстар, лайдак, гліна, хлопчык, крэйда, яйка, клопат, герой, алей, чайка, насенне, жалейка, рэйка, сіні, галька.
6. Назавіце з гукам [й] аднаскладовыя словы (бай, гай, клей), двухскладовыя (сойка, бойка, гайка) і трохскладовыя (байдарка, чарадзей, лінейка, сонейка).
7. Дапоўніце слова.
сто (стой), ай (гай, май, чай), ой (бой, мой, рой), пакой (спакой)
8. Замяніце словы блізкімі па значэнні: гай (лес), спакой (цішыня), вузенькі (цесны).
9. Закончыце сказы.
Восенню птушкі адлятаюць у (вырай).
Сцюжы бываюць (зімой).
10. Скажыце наадварот.
летам — (зімой), восенню — (вясной), мір — (вайна)

Ь ←

Мяккі знак

Тата азбуку купіў —
 Літары з пластмасы.
 Слова розныя складаць
 Натка ўзялася.
 Першакласніца сястра
 Хутка навучыла,
 І складаюць на сталі:
 Мама, рама, мыла...
 Натка, гляньце, і сама
Дзен, ален складае.
 Толькі хмурыцца яна —
 Мяккі знак шукае.

Літару бярэ адну,
 потым і другую.
 А ці мяккая яна?
 На зубок спрабуе.
Ж падобна на жука.
Ф надзьмула шчочкі,
 Быццам хто ў адно злучыў
 Родныя сярпчкі.
Т — нібыта малаток.
А — нібыта хатка.
С — як тоненькі сярпок...
 Мяккі знак шукае Натка.

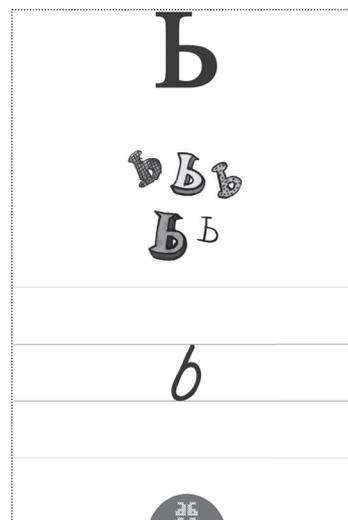
Дзе ён дзеўся?
 Зноў бярэ
 Літару, другую
 І ці мяккая яна —
 На зубок спрабуе.

П. Прануза

1. Паслухайце казку. Пастарайцеся запомніць словы, якія пішуцца з мяккім знакам.

Бацька і маці

Была вясна. На галіне ў лесе сядзелі дзве маленькія птушачкі. Ён і яна.
 — Спець?! Спець?! — пытаецца ён.
 — Спець! Спець! — адказвае яна.
 — Звіць?! Звіць?! — гэта ён ужо пра гняздо.
 — Звіць! Звіць Праз колькі часу ў іх з'явіліся птушаняты.
 — Пяць! Пяць! — радасна спявае бацька... А дзеці ўжо пішчаць:
 — Піць! Піць! Есці! Есці! Прынёс бацька чарвячка. Пытаецца ў маці:

- Даць? Даць? А дзеці хорам:
- Даць! Даць! Даць! — і давай ірваць чарвяка на часткі.
- Жудасць, — гаворыць бацька. Выраслі птушаняты і паляцелі з гнязда.
- Вярнуць? — пытаецца бацька.
- Хай ляцяць, хай ляцяць, — ціха адказвае маці.

Г. Юдзін

2. Назвы якіх лічбаў пішуцца з мяккім знакам? (пяць, шэсць, дзевяць, дзесяць і інш.)
3. Назавіце словы, якія заканчваліся б на **-сць** (радасць, маладосць, старасць, прыгажосць, злосць).
4. На паляне ляжыць ... (пень).
Літару **п** на **ц** змяніце — ... (цень).

Е, е

1. Што кажа мама, калі цябе корміць? (Еш!)
2. Калі слова-адказ пачынаецца гукам [э] — устаюць хлопцы, калі адказ пачынаецца гукамі [е] — дзяўчынкі.
Яловы лес. (ельнік)
Машына з вялікім каўшом. (экскаватар)
Зімой і летам адным цветом. Што гэта? (елка)
Прадукты харчавання. (ежа)
3. Ад склада — слова
бе-: ... (белы, беларус, бегаць, бетон, бераг)
ве-: ... (веды, вежа, вера, верас, верабей, вечар)
ле-: ... (лета, лекар, лекі, лебедзь)
4. Дадаючы па адным складзе з літарай **е**, назавіце не прадметы, а дзеянні:
да-.. (-е), жы- .. (-ве), ня-.. (-се), вя-.. (-зе, -дзе), паў-.. (-зе), мы-.. (-е), вы-.. (-е).
5. Назавіце аднаскладовыя словы з літарай **е** (бег, верх, лес, печ, меч, пень, плед). Успомніце двухскладовыя словы з літарай **е** ў першым складзе (елка, венік, дзеці, пенал, лета, вечар, веру), у другім складзе (касец, стралец, далеч, камень, лівень).
6. Успомніце назву шэранькай птушкі што не лятае ў вырай.
Першы склад **ве-**. (верабей)
Прыгадайце назву птушкі з другім складам **-цел**. (дзяцел)
7. Словы-хітруны.
Мелка (елка), вежа (ежа).
8. Пабудзем следчымі.
Стройная, вечназялёная, з іголкамі — (елка).
Смачная, апетытная, каларыйная — (ежа).
9. Што не так сказаў аўтар верша? Як трэба было сказаць?
Ці так?
У вадзе живуць вавёркі,
У дупле живуць бабры.
Совы — у возеры глыбокім,
А самы — у густым бары,

Пчолы спяць зіму ў бярозе,
А мядзведзі — у вуллі.
Конь спявае на бярозе,
Вераб'я ў плуг запраглі.

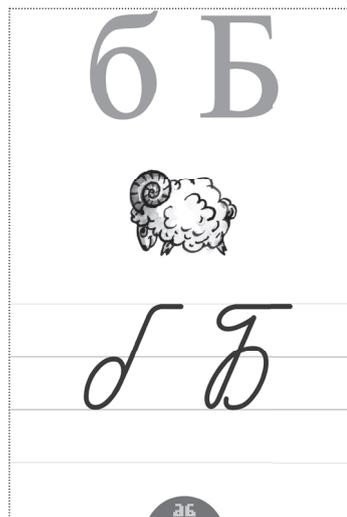
М. Пазнякоў

Б, б

- У назве якіх дрэў ёсць гук [б]? (бук, бяроза, рабіна, дуб, граб, баабаб) Назвы якіх раслін, што вырошчваюцца на агародзе, пачынаюцца з **б**? (бульба, бурак, боб, бручка)
Назавіце словы, у складзе якіх было б не менш за дзве літары **б**. (бабёр, бабуля, бамбук, барабан, бульба, барацьба)
- У слове **бот** замяніце літару **б** так, каб атрымаліся новыя словы (бот — рот — кот пот); замяніце трэцюю літару (бот — боб — бой — бор).
У слове **борт** замяніце першую літару. (борт — корт — порт — сорт — торт)
- Пабудуйце сходзі са слоў, якія пачынаюцца з літары **б**:

 - бэз
 - бура
 - бусел
 - барсук
 - барабан
 - барбарыс
- Як бляе баран? (бэ-э...)
Як гучыць выбух? (бах! бабах!)
- Устаньце, калі пачуеце ў слове гукі [б], [б'].
Словы для гульні: дробязь, палі, жаба, паша, дрыгва, балота, лодка, платы, зубы, вароты, карова, павук, блізна, бэз, песня, берэт, пакет, букет, пятля, паліца, каўбаса, булка, тачка.
- Клас дзеліцца на дзве каманды. Калі настаўнік называе слова з цвёрдым гукам [б], устаюць вучні з каманды А, калі з мяккім [б'], устаюць вучні з каманды Б.
Словы для гульні: абед, бінт, кобра, бяроза, кабан, булка, бітон, бор, кабіна, бегемот, бераг, збан, бык, карабель, бусел, бок, бяда, барада.
- Ад склада — слова.
Прачытайце складзі і падбярыце з імі словы.
ба-: (баба, бабёр, балет, баян)
бу-: (бусел, букет, бульён, будан)
бя-: (бяда, бяроза, бяжыць, бяляк)
бры-: (брыво, брызент, брыдкі, брыгада)
- Словы-хітруны.
бабуля (Уля), бальніца (баль), боршч (бор), бручка (ручка), бутон (тон)

9. Дапоўніце словы.

баран (барана), бок (бокс), бор (борт), бура (бурак)

10. Ад кожнай літары — слова.

б — (бабёр, баль, бант, бак, баян)

е — (елка, ежа)

р — (рама, рак, рана, ружа)

а — (аса, агарод, аловак, акно)

г — (гара, год, горад, горкі)

11. Хто ці што?

Блукае ... (хлопчык, дзяўчынка, дзед, звер).

Будуецца ... (дом, школа, шалаш).

Бразгаюць ... (ключы, лыжкі, талеркі).

Бяжыць ... (заяц, воўк, конь, вада, сцежка, час).

12. Закончыце сказы.

Хлопчык іграў на ... (бубне, баяне, балалайцы).

Бацькі вырастцілі ... (буракі, бульбу, бручку, боб).

Мы пасадзілі ... (бярозу, бульбу).

Д, д

1. Замяніце першую літару ў словах **дошка, дом**.
(дошка — кошка — мошка — ножка; дом — лом
— сом — том)

Замяніце апошнюю літару ў слове **дом**.
(дом — дог — док)

2. Ад кожнай літары — слова.

д — (дом)
а — (агарод)
р — (рука)
о — (ордэн)
г — (гусь)
а — (адказ)

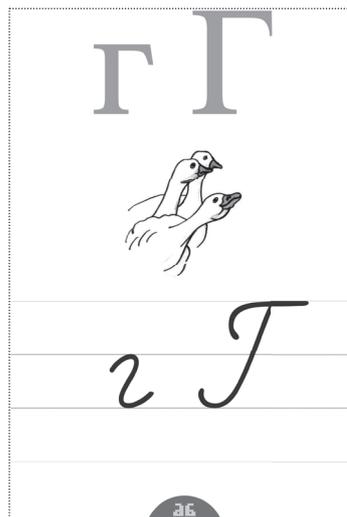
3. Якія прадметы з гукам [д] у назве знаходзяцца ў класе? (дошка, крэйда, падлога, падручнік)
4. Назавіце словы са складам **да-** ў пачатку слова, у сярэдзіне і на канцы. (даліна, далонь, далёка, дарога, даміно; падарунак, садавіна; Ліда, Люда, вада, праўда, яда, бяда)
5. Ад склада — слова.
да-: ... (дарога, даліна, давер)
ду-: ... (дуга, дуда, душа, дубіна)
ды-: ... (дыван, дыня)
6. Пабудзем следчымі.
Доўгая, роўная, шырокая — (дарога).
Стогадовы, каранасты, разложысты — дуб.
Густы, чорны, удушлівы — дым.
7. Назавіце адным словам.
Таполя, граб, каштан — што гэта?
Елка, сасна, асіна — што гэта?
Бяроза, ліпа, ясьень — што гэта?
Рабіна, вяз, клён, дуб — што гэта? (дрэвы)
8. Хто ці што?
Дагарае ... (свечка, запалка, вогнішча).
Даганяе ... (машына, веласіпедыст, сябар).
9. Закончыце сказы.
Да хворага падышоў ... (доктар).
Вавёрка схавалася ў ... (дупло).
Дзеці са смакам елі ... (дыню).

- 10.** Якімі словамі вітаюцца пры сустрэчы са знаёмымі?
(Добры дзень! Добры вечар!)
Як развітваюцца са знаёмымі?
(Добрай ночы! Дабранач!
Да пабачэння! Да спаткання!)

Г, г

1. У якім слове сто **г**? (стог)
Назва якой птушкі без літары **г** будзе абазначаць жывёлу, што жыве ў рэках і мае клюшні?
(грак — рак)
2. З літар слова **гусеніца** складзіце як мага больш новых слоў. (гусі, сена, суніца, ганец, цані, сани...) Складзіце словы з літар **г, й, к, л, р, а** (адну і тую ж літару можна ўжываць некалькі разоў).
(гай, край, рак, грак, гайка...)
3. У слове **гайка** замяніце першую літару так, каб атрымаліся новыя словы.
(гайка — байка — зайка — майка — чайка)
4. Настаўнік называе словы. Калі ён назаве слова з гукамі [г], [г'] — вучні падымаюць рукі ўверх, калі ў слове няма [г], [г'] — разводзяць рукі ў бакі.
Словы для гульні: гадзюка, дарога, хата, гай, рука, нага, хлеб, грыб, вуліца, хамяк, гараж, халат, гара, футра, глобус, гітара, хітун, галава, кара.
5. Назавіце словы, у якіх гукі [г], [г'] былі б у пачатку слова (гай, галка, гара, герой, глеба), у сярэдзіне (нага, кніга, дарога, павага). Успомніце птушак, у назве якіх ёсць гук [г]. (галка, грак, гагара, голуб, гусь) Прыгадайце музычныя інструменты, у назве якіх былі б гукі [г], [г']. (гармонік, гітара, гуслі)
6. Ад склада — слова.
га-: ... (гаворка, гадзіна, газета, газа, галінка)
го-: ... (гогат, голад, голуб, гоман, горад)
гу-: ... (гума, гумар, гусак)
7. Назавіце з гукамі [г], [г'] аднаскладовыя словы (газ, гай, гусь, герб, глуш), двухскладовыя (газа, галка, гара, гарох), трохскладовыя (галава, газета, генерал, дарога).
8. Як адным словам назваць маленькі грыб? (грыбок)
Як называюць людзей, якія збіраюць грыбы? (грыбнікі)
Як называць месца, дзе расце шмат грыбоў? (грыбное)
9. Хто ці што?
Гукае ... (маці, дзед, сябар, сястра).
Гучыць ... (музыка, напеў, голас).
Грукатаў ... (гром, трактар, самалёт).

10. Закончыце сказы.

Над намі праляталі ... (гусі, галкі, гракі).

Тата паехаў у ... (горад).

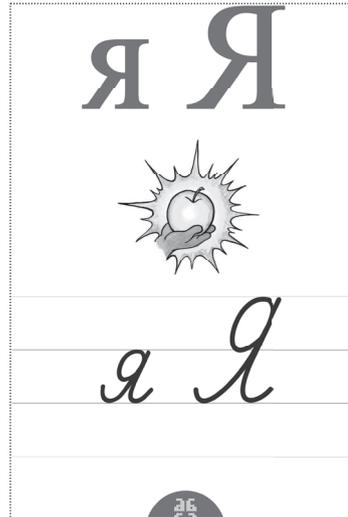
Птушкі пакінулі ... (гняздо).

11. Пабудзем следчымі.

Залівісты, звонкі, дзявочы ... (голас).

Вясновы, гулкі, раскацісты ... (гром).

Я, я

- Назавіце дзяцей, у якіх **я** пісалася б на канцы імянаў.
(Валя, Толя, Рая, Таня, Эля, Аля, Наталя, Жэня, Лёня, Ваня, Юля, Уля, Бася)
- Якім словам, ківаючы галавой, мы выказваем неадобрэнне? (ай-яй-яй.)
- Успомніце словы, якія пачынаюцца складам **я**.
(явар, ягада, янот, яма, язык) Назавіце словы са складам **-ня** на канцы. (кнігарня, прыгажуня, красуня, кацяня)
- Словы-хітруны.
явар (вар, ява), ягада (Ада), якар (як), Яніна (Ян, Ніна, Іна), аўсянка (Янка), лісяня (Яня), паляна (Яна)
- Вялікае — малое.
Назавіце дзіцянят гэтых жывёл: зубр (зубраня), ліса (лісяня), лось (ласяня), рысь (рысяня), тыгр (тыграня), заяц (зайчаня) Назавіце вядомых вам птушанят. (гусяня, качаня, кураня, шпачаня, савяня, сарачаня)
- Прыдумаем казку.

Жыла-была дзяўчынка. Імя яе пачыналася на літару **я**. Як яе маглі зваць? (Яна, Ядзя) Папрасіла дзяўчынка свайго дзядулю пасадзіць вясной у садзе дрэўца, у назве якога былі дзве літары **я**. Адгадайце, што гэта за дрэва. (яблыня)

Пасадзіў дзядуля яблыню, а ўнучка паіла яе. Прынялася яблыня, зазелянела, за лета падрасла на цэлы вяршок. Рада дзяўчынка! Але прыйшла зіма. Аднаго разу пайшла ўнучка ў сад і бачыць: ствол яблыні ў некаторых месцах абгрызены. Хто гэта мог зрабіць? Ну, вядома ж, звярок, у назве якога ёсць таксама літара **я**. Хто гэта? (заяц) Пабегла ўнучка да дзеда дапамогі прасіць. Той прыйшоў, палячыў яблыні раны і абвязаў ствол зялёнымі лапкамі. Гэта былі не сасновыя лапкі, а такія, назва якіх пачыналася і канчалася на літару **я**. Якія гэта былі лапкі? (яловыя) Вырасла яблыня, і з'явілася на ёй многа-многа пладоў, якія таксама называліся на літару **я**. Што гэта за плады? (яблыкі). Паспелі яны, і ўнучка самы лепшы яблык аднесла таму, хто ёй дапамагаў гадаваць яблыню. Хто гэта? (дзядуля)

КАХАЦЬ КАХАННЕ І ЛЮБІЦЬ ЛЮБОЎ

Вершы «белавежцаў»

Прапаную падрыхтаваць з вучнямі старэйшых класаў пачатковай школы і ліцэістамі, якія любяць дэкламаваць вершы, такі «спектакль». У свой час я рыхтавала яго са сваімі вучаніцамі. Яны выбіралі вершы, якія ім падабаліся. Чыталі іх, рабілі тэатральныя эцюды на фоне выбраных мною карцін Лявона Тарасэвіча і Марка Шагала. Між вершамі гучала музыка гурта «Тройца». Было цікава і кранальна. Паспрабуйце і Вы.

Аліна ВАЎРАНЮК

Апоўначы не спяць, апоўначы гамоняць
За рэчкай ў вёсцы беларускай.
Нязвыклы хлопец і гармонік
За рэчкай ў вёсцы беларускай.

Плыве па рэчцы цёплы месяц,
Быццам на стол вясельны гуска,
Гармоніка і хлопца песня
За рэчкай ў вёсцы беларускай.
Пад напяванне гарманіста
Цалуюць шчасце ў сенцах вузкіх,
Бярозкі ля дубоў плячыстых
Шумяць у вёсцы беларускай.

Ім не страшны ні навальніцы,
Ні час хуткага расстання —
З усходам белае зарніцы
Не будзе ў іх канца кахання.

(Ян Чыквін)

Вечарэла. Кволай ноччу
Зацягнулася паўнеба.
А другая палавіна
Не магла расстацца з сонцам.
Без'языкая, святая,
Каляровая прырода
Непрыкрытая ляжала,
Як прыгожае стварэнне.
Паслухмяна вечарэла.
Як лекаства неблагое,
Як насонная настойка
У далінах пахла сена.

(Ян Чыквін)

І няма ужо Івана.
І праз жыта скрай дарогі
Йшла з-над рэчкі. Закаханая.
Губы. Грудзі. Ногі.

Паслухмяны і зялёны
Вечар быў яе пасцеллю.
Ад напружанага ўзлоння
Травы пахлі яе целам.

У далонях сена прэлае
Шчэ нясла — як развітанне,
Як жаночае, даспелае,
Загорнутае ў тканні.

(Ян Чыквін)

Мы закаханыя,
Мы закаханыя,
Мы павіслі над светам,
Ты — сонца блакітнае,
Я — сонца зялёнае.
Узняліся, як купалы
Па-над царквою.
І ты са мною,
І я з табою;
Як дзве старонкі
З кнігі Скарыны.
Стаім, як сосны
У варотах раю,
Вецер аблокі
Над намі хвалюе;
Мяне распранаеш
І я распранаю,
Мяне ты цалуеш
І я цалую.
І маўчым, бо каханне
Уліло ў нас задуму.
Салавей на світанні
Заліваецца сумам.

(Алесь Барскі)

Над вадою схіліліся
Вербы-літанні.
Ціша ў цішы,
Гранне у гранні.
Усё сёння далёкае
Блізкім мне стала,
Цябе мне замала
І свету мне мала.
У вербах і ў нас

Тое ж самае гранне.
Над вадою схіліліся
Вербы-літанні.
Вербы пачуццяў,
Вербы жаданняў —
Вербы сумоты
Глыбокай, глыбокай,
Вербы, як крылы
Анёлаў журботных,
Вербы спакойнага
Вечнага лёту.
Над вадою схіліліся
Вербы-літанні,
Ціша у цішы,
Гранне у гранні.

(Алесь Барскі)

Бывае, што зямля
зусім нам непатрэбна,
ляцім увысь, ляцім удаль.
і крылы п'юць прастор паднебны,
тады бяда — зусім нам не бяда.
А ў сэрцах нашых цэлы свет закрыты,
ахутаны каханнем з галавы да ног,
і, п'яныя ад зорнай акавіты,
нырнем без слоў у горкае віно.

(Алесь Барскі)

Кахаць без пары,
Кахаць без берагоў.
Кахаць — каб загубіць і нарадзіцца,
Каб не было твайго,
Каб не было майго, —
Стацца бяздоннаю крыніцай.
Прыкрыцца небам зорным
Без канца,
Вярнуць узятае,
Сваё аддаць без краю;
Шукаць, шукаць
Найцвёрдшага разца
І высечы на камені —
КАХАЮ.

(Алесь Барскі)

У месяца вялікія вочы,
Тваю прыгажосць захілю ад злога:
Ён хоча, напэўна хоча спаўрочыць,
Ці нашыя мары ўбачыць аблогам.

(Ян Чыквін)

дзяўчына адна стаяла
сонца рукой засланіўшы
гэта ж сама дасканаласць
пад неба цёплае выйшла

каму такое спатканне
удзячны лёс назначыў
каханне наша каханне
жыцця хвіліна жабрача

з-за клёнаў вырас мужчына
глянуў на постаць дзявочу
адна стаяла дзяўчына
рукой засланіўшы вочы

заход страляў цэлай гамай
гусцелі кусты ў даліне
слаўся туман пад нагамі
ён не прыйшоў да дзяўчыны

значыць жыццё пераспела
значыць прайшло побач шчасця
значыць жылі мы няўмела —
чым жа далей будзем шастаць?

(Ян Чыквін)

Была зіма,
І было лета.
А потым
Восень,
Зноў зіма...
А дзе ж вясна —
Надзея кветак?
Зіма была...
А дзе ж вясна?

(Міхась Шаховіч)

Помніш, як вясною
Мы з табой хадзілі
Па гаю густому,
Дзе кветкі цвілі.
Белыя бярозы
У лістве зялёнай.
У кустах лазовых
Пелі салаўі.

(Мікола Гайдук)

Чакае вечара асенняя дарога,
Жоўраючы колам пясок у каляіне —
Дзяўчына выглядае дарагога,
Прытуліўшыся да цёплых успамінаў.

Вечар грудзі твае апыліць
Песняй, апаўшай з першай расою:
А мы гэту песню яшчэ не забылі,
Хоць смуткам у вочы нам соліць...

Ранкам з туману выпаўзуць коні,
Воз і фурман з алавянай галавою, —
А па дарозе ўсё званочкі звоняць
І гоніць восень думкі за табою.

(Ян Чыквін)

час з табой ляжыць
прыкрыты блакітам
льюцца ўспаміны на мой мёртвы дом
ноч калыша тваю
недакончаную кніжку
якую ты пакінуў тут
пісаў ты што любіш заход сонца
у лістападаву пару
і жоўтасць лісцяў, што ёсць зеленню
калі паміраюць дрэвы
пісаў ты што шукаеш дарогі
да сваёй зямлі
дзе маўчыць памяць
у пару згасання зорак
час з табой твая кніжка
прыкрыты блакітам
як перспектыва маладосці кахання
зямлі невядомага

(Надзея Артымовіч)

У глыбіні вачэй тваіх зялёных
Адбітак ёсць маёй трывогі;
Куды удаль яны так гоняць
Па невядомых мне дарогах?
Ці там ёсць нехта табе блізкі,
А мне чужы, а мне варожы?
І бачу незвычайнасць бліскаў
У зрэнках воч тваіх прыгожых.
Скажы ты мне, што я малюся
І што злы дух мяне наведаў —
Да ног тваіх я прытулюся
І стану вечным тваім следам.

(Алесь Барскі)

Хто не верыць ні ў што
— той памёр ў небыцці.
Трава верыць ў расу
— ёй расці ды расці,
кветка верыць ў пчалу
— ёй нектар выдаваць,
рака верыць ў ваду
— берагі ёй ламаць.

(Міхась Шаховіч)

Ёсць тое
і ў штодзённым першым маім слове
і ў далёкіх вуліцах.
Ёсць тое
і ў начных аўтобусах
і ў вясенніх дажджах.
Ёсць тое
і ва ўсходах і захадах сонца
і ў мокрай цішыні.
Ёсць тое
ва ўсім.
Гэта — дарога да цябе.

.....

Мая дарога да цябе
простая.
Ісці проста — значыць часам
выбраць самы доўгі шлях
перайсці, пераскочыць, абмінуць
каменныя масты
палічыць календары
не знішчыць кветкі.
А яшчэ
услухацца ў рэха
у сэрца глыбока схаваць
дакладны адбітак часу
мінула-цяперашняга
і злавіць мову хвіліны
з якой вандруеш Ты.

.....

І будзе пэўным толькі тое
што дарога не скончыцца ніколі
што я іду, іду, іду,
а ты заўсёды будзеш толькі
ў маіх сніх марах...
(Надзея Артымовіч)

Зноў чаромха ў квіцені (прышла вясна),
Зноў чаромха ў песні (як дзяўчына),
Зноў чаромха ап'яная (не плач),
Зноў чаромха вабіць (няма прычыны).
Белы цвет (красы тваёй шкада),
Белы цвет (хвіліначку паслухай),
Белы цвет (і ціхі шэпт: бывай),
Белы цвет (Божа, я табе клянуся).

(Мікола Гайдук)

Няхай будзе бласлаўлены дзень
калі цябе пазнала
Няхай будзе бласлаўленае месца
дзе цябе спаткала
Няхай будуць бласлаўленыя людзі
якія аб табе гаварылі
Няхай будуць бласлаўленыя бацькі
якія цябе нарадзілі
Блаславі Божа таго
хто выклікаў ува мне святую пакуту
(Ірына Свентахоўская)

Усё прамінае, усё канец мае свой,
Хоць сэрца хоча, каб было іначай.
Знікаюць успаміны, быццам сон...
Ў руцэ застыў, адцвіўшы, адуванчык.
І толькі дзьмухнуць — паляцяць ад нас
Пушынкі матылёчкамі жаданняў.
Але ізноў вярнулася вясна —
І адуванчык ў расцвітанні
Не той, што цвіў, і другая ўжо рука
Трымае кветку-сонейка малое.
І тулімся да новага цяпла,
Якога нам ніколі не даволі.

(Мікола Гайдук)

Акорды выпіты да дна,
пагасла свечка на раялі.
І расплылася цішыня
як ў небе зорныя каралі.
І дзе тут ты, і дзе тут я?
Ёсць толькі чара цёмнай ночы.
Яна твая, яна мая,
яна за намі верна сочыць.
І плывуць цені па сцяне,
нашыя цені, як мы цені,
я у табе ты ува мне
і шчасце кружыць ў пустым целе.
А калі пеўні вып'юць ноч
і ў чары цемнаты не будзе,
нас з раю дзень прагоніць прэч
і будзе ясна, мы толькі людзі.

(Міхась Шаховіч)

Ноч гойна спраўляла хаўтуры
па сонцы,
сканаўшы на захадзе нашай планеты.
З крыві, ачышчаючы цяг гарызонту,
месяц усплыў,
быццам восень за летам,
ў карэце з серабраных
зорак запрэжкай
і дрэвы стаялі — пагаслыя свечкі.
А ў вёсцы гармонік іграў зухавата
і ў бэзе салоўка пеў песню заўзята.
Дык, значыць, ў прыродзе канца
не бывае...
Ў прыродзе ёсць толькі пачатак.

(Міхась Шаховіч)

Кахаць каханне і любіць любоў —
У сэрцы вечныя крыніцы.
Я вандраваў па свеце за табой
і меў я права памыліцца.
І памыляўся часта я не раз,
Ды з дна памылак выпрамляўся.
Крычаў я трыумфальнае «ура!»
І зноў, і зноў я памыляўся.
І так заўсёды, так усё жыццё,
То ўпадзем, то зноў устанем.
Каб толькі прыцыпу ніхто не сцёр:
Любіць любоў, кахаць каханне.

(Алесь Барскі)

**Падборка вершаў
Аліны ВАЎРАНЮК**

Новы дапаможнік

У лістападзе гэтага года з'явіўся новы дапаможнік **«Зубраня. Каляды. Карты працы для вучняў 2-5 класаў пачатковых школ»**. Аўтарка заданняў і загадак — **Ганна Комінч**, мастачка і аўтарка папяровых цацак — **Ганна Емяльянава**.

Калі ў вашы школы яшчэ ён не трапіў, спакойна пачакайце, паколькі выдавец матэрыялаў Цэнтр беларускай культуры ў Беластоку абяцаў развезці яго да ўсіх школ, у якіх вядзецца навучанне беларускай мове.

Чаго тут толькі няма! Наймалодшыя вучні, нават першакласнікі, змогуць знайсці на пары малюнкаў 25 адрозненняў. Спадзяюся, што ім будзе таксама цікава размаляваць сваю калядную зорку або падрыхтаваць святочную паштоўку з дапамогай каляровых наклеек, ці прайсці лабірынт. Старэйшыя вучні запішуць на іх свае пажаданні родным і блізкім. У гэтым пакеце знойдзеце таксама каляровыя аб'ёмныя фігуркі Мікалая, аленя і казы, якіх трэба выразаць і склеіць. Тут і калядныя маскі Бусла, Казы, Лісы і Мядзведзя, іх трэба размаляваць, склеіць і з дапамогай тэксту сцэнкаў можаце з вучнямі падрыхтаваць святочны спектакль. Ёсць таксама шмат рэбусаў.

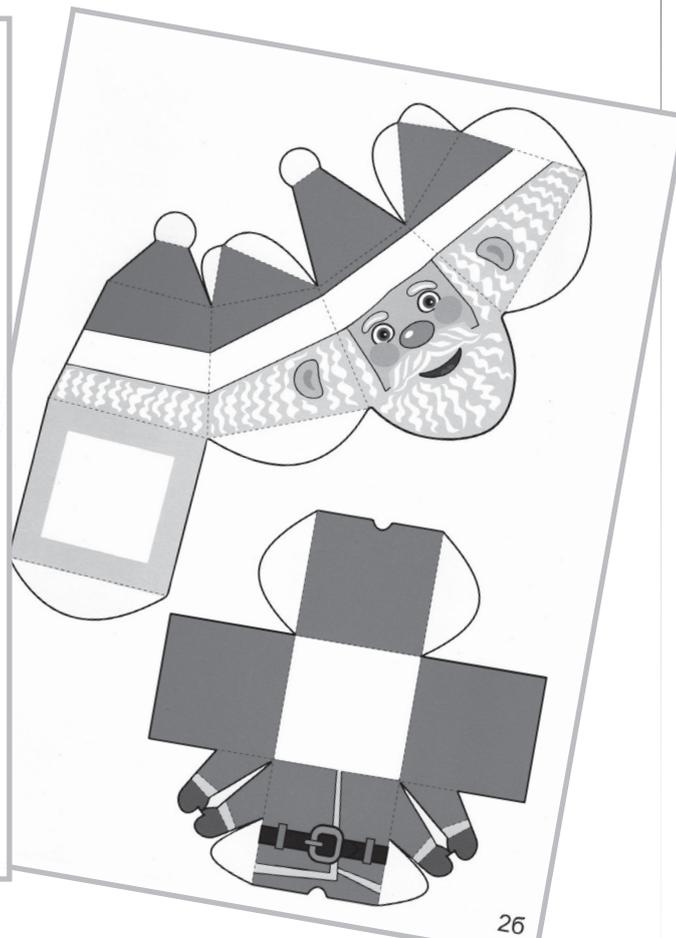
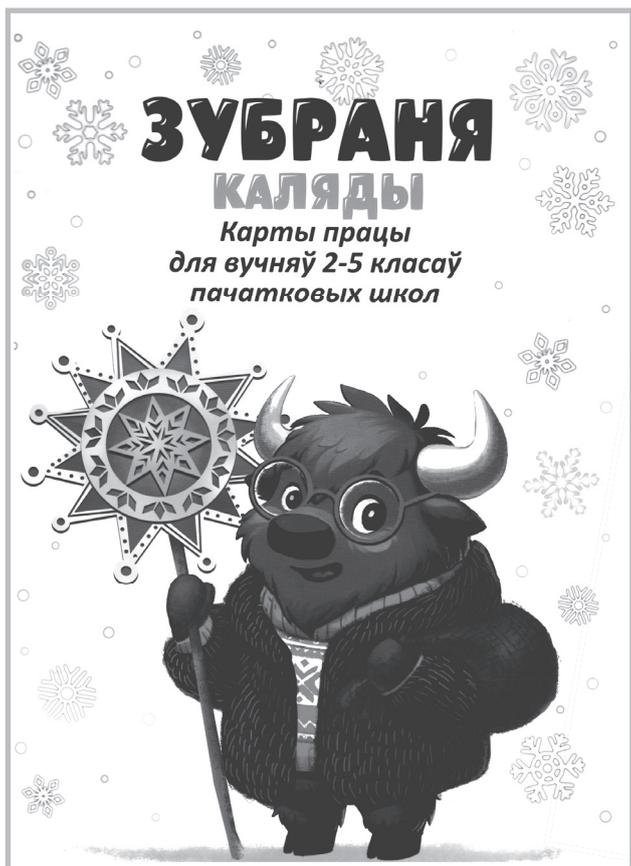
Мне вельмі падабаюцца выцінанкі — елкі, анёлкі і розныя зоркі-сняжынкi. Іх не так лёгка выцінаць, трэба дакладна складаць паперу і асцярожна выцінаць паводле рысункаў. Але, калі ўжо гэта зробіце, зразумееце, што яны вартыя гэтай працы.

І яшчэ адна прыгажосць — фігуркі дзяўчынкі і хлопчыка ды адзенне для іх. Гэта была любімая мая гульня ў дзяцінстве. Можаце іх выкарыстаць і пазней, калі з чацвёртым класам будзеце гаварыць пра адзенне і абутак.

У прыгожай папцы знойдзеце шмат цікавых матэрыялаў і ключы з парадамі. Карыстайцеся і добра гуляйце!

Спадзяюся, што Цэнтр беларускай культуры ў Беластоку ўжо рыхтуе для нас велікоднае «Зубраня».

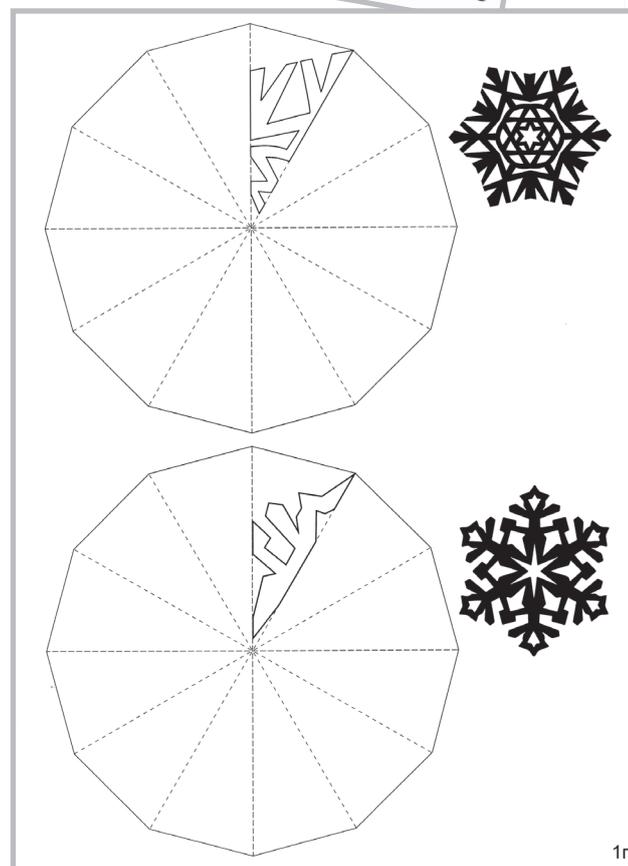
Аліна ВАЎРАНЮК

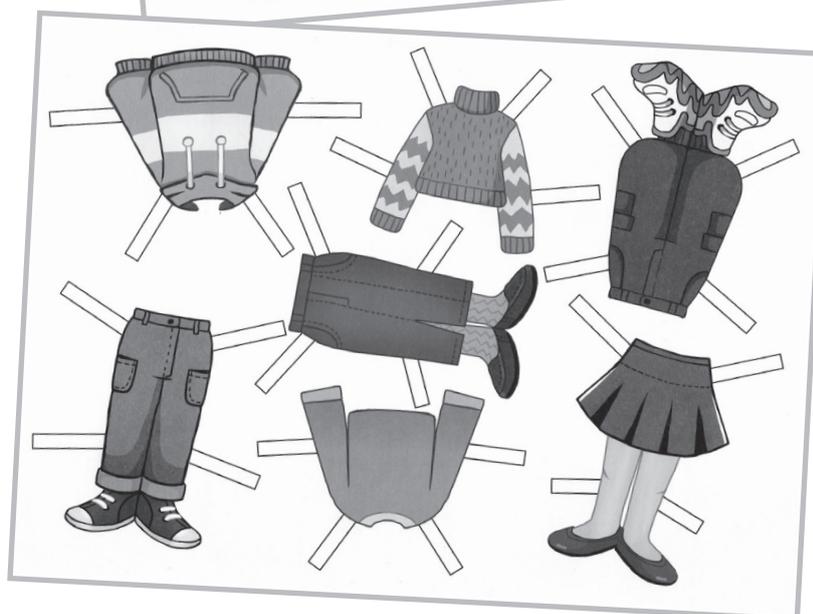
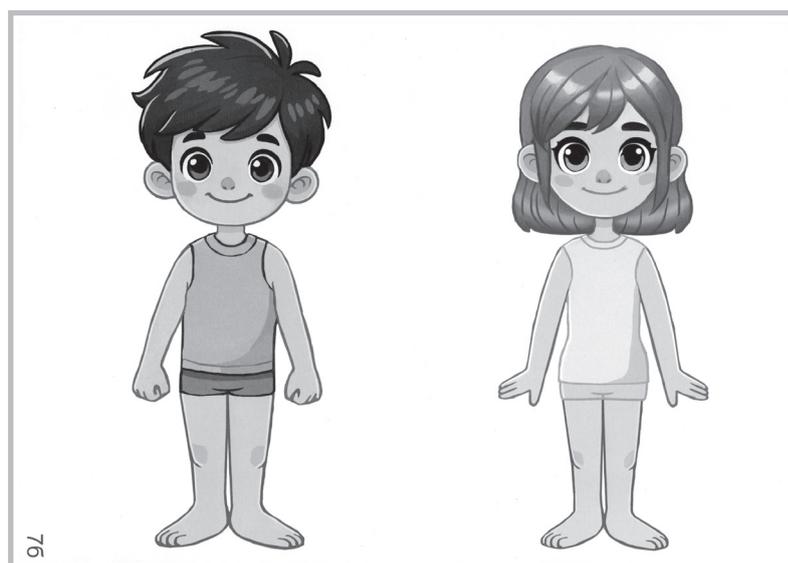
26

У кожным промні гэтых незвычайных зорак схаванае слова. Збяры яго па складах, прачытай і запішы побач з зорачкай.
Словы, звязаныя з Калядамі, абвядзі кружочкамі.
Патлумач іх значэнне і сувязь з каляднымі святамі.

3а

1г

Выгода з дэфіцытам камфорту

Мікола ВАЎРАЊОК

Інтрыгуе ўжо сама мінімалісцкая вокладка. На светла-шэрым фоне зверху малымі літарамі прозвішча аўтаркі, знізу назва выдавецтва, а пасярэдзіне з-пад кірылічных літар прабіваецца лацінка (а мо наадварот): **Выгода**¹.

Уражанне такое, што трымаем у руках палімпсест. І з кожнай старонкай першапачатковае ўражанне мацнее, а ў канцы пераўтвараецца ва ўпэўненасць.

«Адкуль мы прыйшлі? Хто мы? Куды ідзем?» Гэта паўтораны заглавак двух першых раздзелаў, у якіх апісваецца незакончаная карціна: каля сарака тысяч чалавек, некаторыя з іх у бела-чырвона-белай вопратцы, астатнія ў звычайнай, адны наперадзе, іншыя хаваюцца за іх спінамі, хтосьці становіцца больш выразным, а нехта блякне. На гэтай карціне, якая невядома калі пачала вырысоўвацца і ніколі не завершыцца, ёсць і сям'я з чатырох жанчын: дзвюх сяцёр і іх дачок, адна з якіх — галоўная гераіня кніжкі. Іх продкі пабляклі, за выключэннем аднаго — Дзеда гераіні, які не паддаецца і ўвесь час прабіваецца праз новыя слоі фарбы. Ён завялікі і замоцны,

¹ Natalia Suszczyńska, *Wygodna*, Warszawa: ArtRage, 2025.

каб яго так проста замалюваць. Дзяцінства ўнучкі і вялікая частка жыцця астатніх жанчын прайшла ў цяні гэтага патрыярха, які беларускаму чытачу з Беластоцчыны будзе нагадваць аднаго вядомага настаўніка, журналіста, гісторыка, краязнаўцу, этнографа, празаіка і паэта, дзеяча, які пакінуў выразны след у жыцці не толькі сваёй сям'і, а цэлага нашага грамадства.

Dziadek zachodził do domów i kazał ludziom gadać. Nagrywał. Nie wierzył w mówienie po prostu, po swojemu, w tutejszą mowę. Był głęboko przekonany, że wszystko to jeden język. I dlatego potem, już w swoim gabinecie odtwarzał nagrania i wznosił dłonie w geście zwycięstwa, bo wszystkie zarejestrowane przez niego osoby do pewnego stopnia mówiły po białorusku. Lepiej czy gorzej, ale nie da się powiedzieć, że to jest gadanie po prostu, skoro wyraźnie słycać język, który ma swoją nazwę, a do tego zbiór reguł. Reguły te zostały zebrane dopiero pół wieku wcześniej, ale nie ma to przecież znaczenia: były, zostały spisane, a więc nie dało się ich unieważnić².

Не буду называць яго прозвішча, паколькі не робіць гэтага сама аўтарка, у якой у рэальным жыцці, як у яе кніжнай гераіні быў такі дзед Мікалай — аўтар (супольна з жонкай) адзінаццаці кніг для навучання беларускай мове.

Падабенстваў аўтаркі і яе гераіні больш. Яны не толькі выходзяць у сям'і беларускага дзеяча ў Беластоку, але і жывуць у той сам час. Дзяцінства ў 1990-ыя, шпачыры з бабкай па марожанае і *głupie piśemka o kosmitach, chłopakach z przedziałkiem pośrodku, zespołach, które na niczym nie grały, i kaczorach, które mówiły „kurde”*,

маладосць у пачатку XXI стагоддзя, «Басовішча» і працяглы крык у натоўпе пад сцэнай «сюрпрызаў не будзе!» *„Wygodą” to powieść o tożsamości, traceniu i asymilacji, o nieprzystosowaniu do większości i mniejszości. Prawda i fikcja funkcjonują tu na równych prawach, a Podlasie jest mniej magiczne niż zwykle.* Гэта словы з задняе старонкі (зялёнай) вокладкі — *blurb*. Паўляецца там яшчэ і вызначэнне рамана як аўтафікцыі.

Колькі там аўтабіяграфіі, а колькі фікцыі, аўтарка не ўдакладняе. У размове з Катажынай Савіцкай-Мяжынскай у Гарадскай бібліятэцы Варшавы 18 лістапада Наталька Сушчынская толькі сказала, што мама прасіла яе, каб гаварыла, што ўсё фікцыя³. Калі праф. Савіцкая-Мяжынская паспрабавала вызначыць літаратурны гатунак «Выгоды», аўтарка сказала, што найбольш ёй адпавядае: мікрараманаў і апавяданняў. Кніжка сапраўды маленькая і тонкая (крыху больш за сто старонак) як зборнік паэзіі. Тым не менш гэта вельмі густая адсэнсаў проза, поўная разборак з Беластокам, нацыянальнай і рэлігійнай тоеснасцю, патрыярхатам, але і з агульнымі справамі пакалення, якое толькі зусім нядаўна стала дарослым.

— Чым больш вучыся пісаць, тым больш мае творы скарачаюцца, тым больш хачу апісаць праблему коратка, а не разводзіцца на некалькіх старонках, — сказала Наталька Сушчынская ў час тае размовы. А мне ў той момант прыгадаўся Сакрат Яновіч, які калісьці нам — маладым журналістам — тлумачыў: пісаць доўга і нудна, то кожны дурань умее, а ты паспрабуй коратка і ёмка. Так менавіта піша Наталька Сушчынская.

² Natalka Suszczyńska, *Wygodą*, s. 33, rozdział „Nie ma że po prostu”.

³ https://www.youtube.com/watch?app=desktop&v=xwtHBCas1wl&fbclid=IwY2xjawOhMm9leHRuA2FibQlXMAbicmlkETBsUDRka2p5REpBczBLSExp3J0YwZhcHBfaWQQMjlyMDM5MTc4ODIwMDg5MgABHv1bBBn50JTQi8tBytUgozs5UmtclwRTFLMutjSNVhcE6Ff8szELbmzOt59M_aem_W9fo4ozKRiW1curM5nGAyA

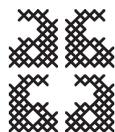
Таму невыпадкова атрымала ў мінулым годзе Літаратурную прэмію імя Веслава Казанэцкага за апавяданні *Chipsy dla gości*. Таму і «Выгода» з'яўляецца сур'ёзным кандыдатам на гэтую ды іншыя літаратурныя прэміі ў Польшчы. Але не толькі таму гарача рэкамендую гэтую кніжку. Мяне Наталька Сушчынская пакарыла вастрынёй пяра,

непрыхарошваннем рэчаіснасці, умелым спалучэннем сур'эзнага, нават драматычнага з іранічным. Ясна, што ў час чытання гэтага мікрарамана шукаў я аналагаў з рэальнымі асобамі, падзеямі, месцамі. Тым больш мяне цікавіць, які пласт у гэтым палімпсесце выцягнуць наверх маладыя чытачы. Настаўнікі могуць гэта праверыць.

М. В.

ЗМЕСТ

Карэктур: Віталь Луба
Тэхнічны рэдактар: Адам Паўлоўскі
Рэдактар: Мікола Ваўранюк

Выдавец: Аб'яднанне ў карысць дзяцей і моладзі,
якія вывучаюць беларускую мову АБ-БА

Друк: Koncept Białystok

**Zrealizowano dzięki dotacji
Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji**

**Publikacja wyraża jedynie poglądy autora/ów
i nie może być utożsamiana z oficjalnym stanowiskiem
Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji.**

**Публікацыя выражае толькі меркаванні аўтара(аў)
і не можа атаясамлівацца з афіцыйнай пазіцыяй
Міністра Унутраных Спраў і Адміністрацыі.**

МІКОЛА ВАЎРАЊОК	5
АД РЭДАКТАРА	
ГАННА КАНДРАЦЮК-СВЯРУБСКАЯ	7
Я ШЧАСЛІВА, БО ПРАЦЮЮ ДЛЯ СВАІХ ЛЮДЗЕЙ	
АЛІНА ВАЎРАЊОК	19
ЗНАЁМСТВА З НОВЫМІ ЛІТАРАМІ (Ч.ІІ)	
АЛІНА ВАЎРАЊОК	45
КАХАЦЬ КАХАННЕ І ЛЮБІЦЬ ЛЮБОЎ, ВЕРШЫ «БЕЛАВЕЖЦАЎ»	
АЛІНА ВАЎРАЊОК	50
«ЗУБРАНЯ. КАЛЯДЫ. КАРТЫ ПРАЦЫ ДЛЯ ВУЧНЯЎ 2-5 КЛАСАЎ ПАЧАТКОВЫХ ШКОЛ»	
МІКОЛА ВАЎРАЊОК	53
ВЫГОДА З ДЭФІЦЫТАМ КАМФОРТУ	